

พุทธประวัติ

เล่ม ๓

[หลักสูตรนักเรียน และ ธรรมศึกษาชั้นตรี]

จากฉบับเดิม

ของ

สมเด็จพระสังฆราช (สา)

พิมพ์ครั้งที่ ๓๓/๒๕๑๕

จำนวน ๓๐,๐๐๐ ฉบับ

THE LIBRARY

THE COLLEGE OF EDUCATION

ลิขสิทธิ BANGKOK, THAILAND

เป็นของ

มหาวิทยาลัยวิชาศึกษาธิการ

๑/๕๐

(หนังสือแบบดิลิขิตต่าง)

สถิติการพิมพ์พุทธประวัติ เล่ม ๓

เล่ม ครั้งที่	จำนวน	เล่ม ครั้งที่	จำนวน
๑/๒๔๔๘		๑๖/๒๔๖๘	๕,๐๐๐
" ๒/๒๔๕๗	"	" ๑๗/๒๔๗๐	" ๘,๐๐๐
" ๓/๒๔๕๗	" ๒,๐๐๐	" ๑๘/๒๔๗๑	" ๘,๐๐๐
" ๔/๒๔๕๘	" ๒,๐๐๐	" ๑๙/๒๔๗๒	" ๑๐,๐๐๐
" ๕/๒๔๕๕-	"	" ๒๐/๒๔๗๓	" ๑๐,๐๐๐
" ๖/๒๔๖๐	" ๒,๐๐๐	" ๒๑/๒๔๗๕	" ๓๐,๐๐๐
" ๗/๒๔๖๐-	"	" ๒๒/๒๔๗๐	" ๑,๐๐๐
" ๘/๒๔๖๒	" ๒,๐๐๐	" ๒๓/๒๔๗๑	" ๑๐,๐๐๐
" ๙/๒๔๖๓	" ๒,๐๐๐	" ๒๔/๒๔๗๒	" ๒๐,๐๐๐
" ๑๐/๒๔๖๔	" ๒,๐๐๐	" ๒๕/๒๔๗๕	" ๒๐,๐๐๐
" ๑๑/๒๔๖๖-	"	" ๒๖/๒๔๗๘	" ๑,๕๐๐
" ๑๒/๒๔๖๖-	"	" ๒๗/๒๔๘๐	" ๓,๐๐๐
" ๑๓/๒๔๖๖	"	" ๒๘/๒๔๘๑	" ๓,๐๐๐
" ๑๔/๒๔๖๗	" ๔,๐๐๐	" ๒๙/๒๔๘๑	" ๕,๐๐๐
" ๑๕/๒๔๖๐-	"	" ๓๐/๒๔๘๒	" ๒๐,๐๐๐
	เล่ม ครั้งที่ ๓๑/๒๔๘๔	จำนวน	๓๐,๐๐๐

มหาวิทยาลัย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ กรุงเทพฯ ๑

คำชี้แจง

หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๓ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดัดแปลงจากเทศนาปฐมสมโพธิ ตอนปรินิพพาน ของสมเด็จพระสังฆราช (ดำ) มาใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นอันยังต้องใช้ตลอดมาจนถึงบัดนี้ เพราะพระองค์ท่านไม่มีโอกาสจะทรงรจนานุพุทธประวัติเล่ม ๓ ขึ้นตามพระประสงค์ได้จนตลอดพระชนมชีพ.

บัดนี้ ระเบียบพิมพ์ครั้งที่ ๒๓/๒๔๗๕ จวนหมดแล้ว จึงได้พิมพ์ขึ้นใหม่ แต่ในการพิมพ์ครั้งนี้พระกรรมกรกองตำราได้จัดระเบียบวรรคตอนและคำบนทักเชิงหน้าเป็นต้น เพิ่มเติมเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจง่ายตามที่เห็นว่าควรทำเช่น.

คณะกรรมกรกองตำรา ขออุทิศนำพินาแรงบูชาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้น และมอบลิขสิทธิ์พึงบังเกิดมีแก่มหาวิทยาลัยวชิราวุฒยาลัยสืบต่อไป.

พระศรีวิสุทธิวงศ์

หัวหน้ากองตำรา

มหาวิทยาลัยวชิราวุฒยาลัย

๓๗ กรกฎาคม ๒๔๗๐

คำนำ

(พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๕๗)

หนังสือพุทธประวัติของข้าพเจ้า วิจารณ์แล้วเพียงเล่ม ๓ ตอนปฐมโพธิกาล ไม่ทันความต้องการใช้ในการเรียนพุทธประวัติ จึงถือเอาหนังสือปฐมสมโพธิคณินิพพาน ที่สมเด็จพระสังฆราช (เจ้า) วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ทรงรจนาไว้ มาดัดแปลงเป็นพุทธประวัติภาคที่ ๓ ตอนมัชฌิมโพธิกาล เปลี่ยนรูปเป็นหนังสืออ่าน และแก้ไขตัดทอนให้เป็นสำนวนพ้องง่าย แต่คงใจความเดิม เพื่อจะได้ใช้เป็นหนังสือเรียนไปพลางกว่าฉบับใหม่จะแต่งเสร็จ เพราะตอนมัชฌิมโพธิกาลเป็นเรื่องไม่มีอนุชนธิ เพียงภาคที่ ๓ กับที่ ๓ ก็พอเขาเรื่องกันได้ เช่นได้เคยใช้พุทธธานพุทธประวัติที่แต่งค้าง กับนิพพานสูตรควบกันเป็นหลักสูตรแห่งการเรียนพุทธประวัติมานัน ได้พิมพ์ชนคราวแรก เป็นการกุศลและของแจกของเจ้าภาพ ในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริวิชัยสังกาศ ณ พระเมรุทองต้นามทอง เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๕ ค่อยมาหนังสือนี้ใหม่พอใช้ จึงมอบการพิมพ์หนังสือนี้ ให้เป็นธุระของมหาหมกฏราชวิทยาลัยเพื่อจะได้พิมพ์แก่ผู้ต้องการ ทว่าพุทธประวัติภาคนี้ของข้าพเจ้าจะรจนาแล้ว หนังสือฉบับพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ คงตามฉบับที่ ๑.

กรม-วชิรญาณวโรรส

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

บัญชีเรื่อง

บัญชีมโหฬาร

ปดงชายผู้ตั้งชาว	๑
ประธานโฮจาทแก่ภิกษุสงฆ์	๑๐
บัญชีมโหฬาร	๑๕
ประจวบ	๑๗
ตั้งตั้งถึงนครกุสินารา	๒๒
ทรงปรารภตั้งการบูชา	๒๓
แสดงความเป็นไปแห่งเทวดา	๒๔
ตั้งเวชนียสถาน ๔ ตำบล	๒๖
อาการที่ภิกษุพึงปฏิบัติในศรัทธา	๒๗
วิธีปฏิบัติในพระพุทธธรรม	๒๗
อุปารหมุคคต ๔	๓๑
ประธานโฮจาทแก่พระอานนท์	๓๑
ครั้งตั้งรรณวิญญพระอานนท์	๓๓
ครั้งเรื่องเมื่องกุสินารา	๓๔
รับตั้งให้แจ้งข่าวปริณิพพาน	๓๖
โปรดผู้ภักทปริพพาชก	๓๗
บัญชีมโหฬาร	๔๖
นิพพาน	๔๖

๑
อปรกาศ

ถวายพระเพลิง	๕๐
แจกพระธาตุ	๕๖
ประเภทแห่งเจดีย์	๖๕
ตั้งคายนาพระธรรมวินัย	๗๐

พุทธประวัติ

ปัจฉิมโพธิกาล

[อนุสนธิ]

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้ให้ธรรมจักรอันประเสริฐ ซึ่งผู้อื่นจะให้เป็นไปเทียมไม่ได้เป็นไปแล้ว ทรงประกอบอุปการกิจตั้งสอนเวไนยสัตว์มีพระเบญจวคคัยเป็นคัมภีร์ตรัสรู้จตุราริยัตถ์ ทรงประดิษฐานบริษัททั้ง ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิกา อุบาสิกา ให้ดำรงอยู่ในพระสังฆธรรม โลกุตตราริยมรรคผลตามอุปนิสัยตั้งสามารถ พระองค์ทรงประกาศพรหมจรรย์ให้สัมบูรณ์แพร่หลาย เป็นประโยชน์แก่ประชุมชน คือเทพตามนุษย์เป็นอันมาก เสด็จพระพุทธดำเนินตั้งสอนเวไนยสัตว์ในคามนิคมชนบทราชธานีนั้นๆ มีเมืองราชคฤห์ ในมคธรัฐเป็นคัมภีร์ ประดิษฐานพุทธสาวกมณฑลให้เป็นไป นับกาลกำหนดแต่อกัสม์โพธิสมัยดวงได้ ๔๔ พรรษา ครั้น ณ พรรษกาลที่ ๔๕ เสด็จจำพรรษาชัชวาล ณ บ้านเวพุกคาม โดยพระพุทธอัยยาศัย.

ทรงปลงอายุสังขาร

[เสด็จบ้านเวพุกคาม]

๕๕ พระองค์เสด็จจากอัมพปาดังวันซึ่งนางอัมพปาดังคณิกาถวายเป็นสังฆารามแล้ว จาริกไปกับด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวารเป็น

อันมาก ถึงบ้านเวพุดคามเป็นสถานที่ในเขตคเมืองไพศาลี นคร กริน
 จอนโกตวัสส์อุปนายิกาสมัย ตามวินยานุศาสนิยมแล้ว สมเด็จพระ
 พระบรมโลกนาถ ครั้นเรียกพระภิกษุสงฆ์ทรงอนุญาตให้จำพรรษา
 ตามอชยาศัยว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงจำพรรษา
 ณ จังหวัดเมืองไพศาลีตามมีตรตามสั่งหายแห่งคน ๆ เกิด ก็แต่เราจะ
 จำพรรษา ณ บ้านเวพุดคามตำบลน้อยนั้นแล้ว.” ทรงพระอนุญาตให้
 ภิกษุทั้งหลายจำพรรษตามาสักแห่งคน ๆ นั้นแล้ว ส่วนพระองค์
 ทรงจำพรรษาอยู่ ณ บ้านเวพุดคามนั้น.

ครั้นภายในพรรษกาล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระ
 ประชวรชราพารกถ้า เกิดทุกข์เวทนาโกตัมภนชนพิณาค ก็แต่พระ
 องค์ดำรงพระสติสัมปชัญญะ อันทุกข์เวทนาถ้านั้น ไม่เบียดเบียน
 ให้ขาดรู้เดือตรอันระดำรัสสายได้ ทรงอดกลั้นซึ่งทุกข์เวทนาด้วย
 อริชาตขันติคุณ ทรงเห็นว้ายังมีควรที่จะปรินิพพานก่อน จึง
 ประณามขับไล่บำบัตอาพาชพยาธิทุกชนนเดียให้ระงับตั้งไป ด้วย
 ความเพียรอธิบาทภาวนา ครั้นดำรงพระกายเป็นปกติระงับชราพา
 ชนแล้ว วันหนึ่งเสด็จทรงนั่งเห็นขอพระพุทธรูปอัน ซึ่งปูลาดณ รมเงา
 แห่งพระวิหาร พระอานนทเถระเข้าไปเฝ้าถวายอภิวัตนมัสการ แล้ว
 กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ได้เห็นความผาสุกแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 แล้ว ความที่ทนทานอดกลั้นแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์

ได้เห็นแล้ว แต่อาศัยที่พระผู้มพระภาคทรงพระประชวรนั้น ภาย
 ข้าพระองค์ประหนึ่งจะงอมระงมไป แม้ที่สำนักก็ยังมีคนไม่ปรากฏ
 แก่ข้าพระองค์ แม้ธรรมทั้งหลายก็ไม่สว่างแจ่มแจ้งแก่จิตใจ เพราะ
 มาวิตกรำพึงคิดถึงความใสที่ทรงพระประชวรนั้น แต่มานินค้อยู่บ่อย
 หนึ่งว่า พระผู้มพระภาคยังไม่ปรารภภิกษุสงฆ์แล้ว ครีดีพุทธพจน์
 อันใดอันหนึ่งเพียงใดแล้ว ก็ยังจักไม่ปรินิพพานก่อน ข้าพระองค์มี
 ความยินดีเป็นข้อใจใจอยู่บ่อยหนึ่ง”

“ดูก่อนอานนท์ ภิกษุสงฆ์ยังมาหวังอะไรซึ่งอะไรในเราเล่า
 ธรรมเราได้แต่คงแล้ว ทำไม่ให้มีภายใน ไม่ให้มีภายนอก ถ้ามี
 อาจารย์ก็จะชวนความในธรรมทั้งหลาย ไม่มีแก่พระตถาคตเจ้า ๆ
 ซึ่งเป็นคำดำคาของเทพคามามนุษย์ มีจิตตบริตฺตัพพะนจากคณินทรีย์
 ภิฏฐินทรีย์ด้วยประการทั้งปวงแล้ว ซึ่งข้อดีบจะตองปกปิดซ่อนบัง
 ไว้ แต่คงได้แก่สาวกบางเหล่า มิได้ทั่วไปเป็นสรรพสาธาณณ์ หรือ
 จะพึงแสดงให้สาวกทราบได้คืออวดอำนาจที่สุด ไม่มีเลย”

ดูก่อนอานนท์ ผู้ใดยังมีฉันทะอาศัยอยู่ว่า จักรักษาภิกษุสงฆ์
 หรือว่าภิกษุสงฆ์ มีตัวเราเป็นที่พักพิง ผู้นั้นแต่จะพึงปรารภภิกษุสงฆ์
 แล้วกล่าวคำอันใดอันหนึ่ง ซึ่งแสดงหวังดีในหาอาศัย อันจะรำพึง
 เช่นนั้นไม่มีแก่พระตถาคตเลย พระตถาคตจะปรารภภิกษุสงฆ์แล้ว
 กล่าวคำอันหนึ่งนั้นแต่คราวหนึ่ง.

ดูก่อนอานนท์ บัดนี้เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ต้องกล่าวด้วยเสียงแล้ว

ชนมายุगतแห่งเราถึง ๗๐ ปีชานแดง ภายแห่งพระตถาคตย่อม
 เป็นประหนึ่งเกวียนขารตกช่อมแซมด้วยไม้ไผ่ มีใช้ตำภาระเกวียน
 ณะนั้น.

ดูก่อนอานนท์ ตมัยโย พระตถาคตเจ้าเข้าไปถึงซึ่งเจโตศมาธิ
 ความตงเตมอแห่งจิตต์ไม่หมิมิตต์ เพราะไม่ทำโนใจซึ่งนิมิตต์ทงหoday
 ทงปอง เพราะดับแห่งเวทนาบางเหต๋าแล้วแต่อยู่เมื่อใด พระตถาคต
 เจ้าอนิมิตต์เจโตศมาธิ หยุดยงอยู่ด้วยอนิมิตต์ศมาธิแล้ว ภายแห่ง
 พระตถาคต ย่อมมีผาตุ้กตบายนในตมัยนั้น.

“ดูก่อนอานนท์ เพราะเหตุอนิมิตต์ศมาธิวิหาร เป็นเหตุให้กาย
 มุคความผาตุ้กน ทานทงหodayจงมคตเป็นเกาะเป็นทพง ใช้บุคคตมตั้ง
 อินเป็นทพง คอสมรรมเป็นเกาะเป็นทพงอยู่ทกอรียาบถเกิด.” ครีต
 ดงนแดง ทรงแดงซึ่งขอความคณมรรมเป็นทพงนนั้น ด้วยตำมารถ
 ประกอบในตคิบัญญัติ ๔ ตั้งตอนภิกษุตั้งซีในเอกายนมรรค คือ
 ตคิบัญญัติภาจนาแตะปถินณทเทคณา คามตมคจวแก่อุปัตคินนึ ๗
 เตตจตำราญพระอิริยาบถ บำเพ็ญพุททกิจ ณบ้านเวพุดคาม จนगत
 ตองไปถึงเดือนที่ ๓ แห่งฤคฺุเหมนต ซึ่งพระอรธกถาจารย์กำหนดว่า
 มาชบูรณมัตมัยเป็นวันปตงอายุตั้งขาร ณ ปาวาตเจคียตถาน ดงนนั้น.

ในพระบาตถิมได้ม้นยมगतว่า เป็นฤคฺุ เดือน บัษ คถ อินโต
 กถาวได้แต่โดยเป็นตมัยคคคอกนณะนว่า ครงน เป็นเวตาเข้า
 ตมเตจพระผู้มพระภากเจ้าทงถอยเอาบาตรแตะจจวแล้ว เตตจโคจร

บิณฑบาต ณ เมืองเวสาลีแล้ว ครั้นปัจฉิมภาคตกลงจากบิณฑบาต
 ดำรัสตั้งให้พระอานนทถือเอาผ้าสีทนต์สำหรับรองนั่ง เด็ดจีไปย้ง
 ปากวัดเจดีย์ เพื่อดำรณอยู่ ณ ถางวัน พระอานนทเถรเจ้าดำดผ้า
 นสีทนต์ถวาย ณ รมพฤกษาแห่งหนึ่ง พระองค์ได้ตั้งนั่งตงแล้ว พระ
 อานนทเถรเจ้าเข้าไปถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. สัมเด็จพระ
 ผู้มพระภาคเจ้า ประสงค์จะให้พระอานนทกราบทูลอาราธนา เพื่อจะ
 ดำรงอยู่ชวอายุกับปีหนึ่ง หรือเกินกว่าอายุกับปีนั้น พระองค์จึงทำ
 นิมิตค้อนซัด แดงอานภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาว่า สามารถจะให้ท่าน
 ผู้ได้เจริญดำรงอยู่อายุกับปีหนึ่ง หรือเกินกว่าอายุกับปี ได้ครัดโรภาส์
 ปริยายนิมิตค้อนซัดตงนถึง ๓ หน มารเข้าคตใจพระอานนทได้ย จึง
 ไม่สามารถจะรู้ความแล้วได้ตคอาราธนาฉะนั้น. พระผู้คตเจ้าจึงทรง
 ชับพระอานนทได้ยจากที่นั้น พระอานนทถวายบังคมทำประทักษิณ
 แล้วไปนั่ง ณ รมไม้แห่งหนึ่ง ไม่ไถดหนักแต่พระโถกนาค.

ครั้นพระอานนทหตักไปแล้วไม่เข้า มารเข้าไปเฝ้าแล้ว ยกเนอ
 ความแต่ปางหลัง ครั้งแรกได้ครัดรู้ภติมโพธิญาณ ประทับคองไม้
 อชปาดนิโครชนัน ได้ครัดว่า "บริษัททั้ง ๔ เหล่า ภิกษุ ภิกษุณ
 อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่คตตาจแสดตงธรรมย้ายปรับปวาทโดย
 สหธรรม และพรหมจรรย์ยังไม่ประกาศแพร่หลายบริบูรณ์ด้วยค
 ดำเรจประโยชน์แก่ประชุมชนเป็นอันมาก ทั้งเทพตามมนุษย์เพียงใด
 ยังจักไม่ปรินพพานก่อนเพียงนั้น คังน บคิน ปริตต์สมบค และ

นั้น มาตรัสแก่พระอานนท์แล้ว แต่ตั้งว่าพระองค์ได้ปลงอายุตั้งवार
แล้ว แผ่นดินไหวใหญ่เพราะเหตุนี้.

พระอานนท์จึงกราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคจงคงอายุกับปี
หนึ่งเถิด เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอัน
มาก เพื่อจะอนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เทพตามนุษย์ทั้งหลาย” พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามว่า
“ดูก่อนอานนท์ อย่าเลย ท่านอย่าได้จึงจวนพระตถาคต บัดนี้
มิใช่กาลเพื่อจะจึงจวนพระตถาคตเสียแล้ว.” พระอานนท์ก็กราบทูล
จึงจวนถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง, พระองค์จึงตรัสถามว่า “ดูก่อนอานนท์
ท่านเชื่อซึ่งบัญญัติครั้งรับแห่งพระตถาคตหรือ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เชื่อ.”

“ดูก่อนอานนท์ ถ้าท่านเชื่อฉะฉินแล้ว ไฉนมาบับคนแดนใด
พระตถาคตถึง ๓ ครั้งเล่า?”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ใคร่บับ ได้รับมาเพราะ
พระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อธิษาททั้ง ๔ ประการ ท่าน
ผู้ใดผู้หนึ่ง ได้เจริญทำให้มาก ขำนาญแคล้วคลาดแล้ว ถ้าท่าน
ผู้หนึ่งใจจะดำรงชุกชานด้วยรูปกายแล้ว ก็จงพึงคงอยู่ได้กับปี ๑
บ้าง เหลือกว่ากับปี ๑ บ้าง. อธิษาททั้ง ๔ นั้น พระตถาคตเจ้า
ได้เจริญแคล้วคลาดขำนาญแล้ว ถ้าพระตถาคตเจ้ามาปรารภจะ
คงอยู่ด้วยตัวรูปประพจน์นไซริ์ ก็จงดำรงอยู่ได้ชุกชานกับปี ๑ หรือ

เกินกว่าอายุกัป ๓ หมื่นได้ ดังนั้น เพราะเหตุนี้ ชาวพระองค์จึงได้
กราบทูลถึงฉนวนอาราธนาถึง ๓ ครั้งเป็นกำหนดดังนี้."

พระผู้มีพระภาคตรัสถามพระอานนท์อีกเดี๋ยวว่า "ดูก่อนอานนท์
ท่านเข้อยู่หรือ ซึ่งอานภาพแห่งอิทธิบาทภาวนานี้ ?"

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระคุณ ข้าพระองค์ขอ."

"ดูก่อนอานนท์ เพราะเหตุนี้ เมื่อพระตถาคตท่านมีศรัทธา
อันซัด แต่อานนท์ไม่สามารจรู ไม่ได้จึงฉนวนพระตถาคตในครั้ง
ก่อน ๆ อันยังเป็นภคตอยู่นั้น ก็เป็นความผิดของอานนท์ผู้เดียว ถ้า
ในคราวนี้ หากอานนท์จะพึงฉนวนพระตถาคตไซ้ พระตถาคต
จะพหามเสี้ย ๒ คำ ครั้นวาระที่ ๓ พระตถาคตก็จะพึงรับคำฉนวน
อาราธนา เพราะเหตุนี้ อานนท์ไม่ฉนวนเสี้ยแต่เพียงเป็นภคตอยู่
นั้น เป็นความผิดของอานนท์ผู้เดียว."

ครั้นพระองค์ตรัสดังนั้นแล้ว และนิมิตต์โองาส์อันซัดเห็นปาน
นั้น พระองค์ได้ทำแล้วแก่พระอานนท์ในภคตก่อนในสถานเท่าใด ดังนี้
วาระเท่าใด พระองค์ทรงประมอดสถานทั้งปวงนั้นนับได้ ๑๖ คำบต
มาแต่ตั้งแก่พระอานนท์โดยพิสดาร. และสถานทั้ง ๑๖ คำบตนั้น เมือง
ราชกฤห์ ๓๐ คำบต เมืองเวสาลี ๖ คำบต. ๑๖ คำบตเมืองราชกฤห์
นั้น ภูเขาคิชฌกูฏเป็นที่ ๑ โคคณิโครขเป็นที่ ๒ เหวททงโจรเป็นที่ ๓
ถ้ำตัดคัมภินคฤหา ข้างภูเขาวะถารบรรพตเป็นที่ ๔ ถ้ำคีตา ข้าง
ภูเขาสัตถิตบรรพตเป็นคารบ ๕ เงาม ชีงวาตูปปิงโถณจกกา ณ ตัดฉนวน

ทรงปลงอายุตั้งवार

เป็นคำรบ ๖ โคโฆทารามเบ้นท์ ๗ เจพูนเบ้นท์ ๘ ชวณมพจนเบ้นท์
 ๙ มัททกัจฉิมคทายจนเบ้นท์ ๑๐. สถานที่ ๑๐ ตำบลนอยเมือง
 ราชคฤห์ และสถานที่ ๖ ตำบลเมืองเวสาลีณ ออกแทนเจดีย์เบ้นท์ ๓
 โคตมกเจดีย์เบ้นท์ ๒ สัตตมพเจดีย์เบ้นท์ ๓ พุทฺธคเจดีย์เบ้นท์ ๔
 สารีถเจดีย์เบ้นท์คำรบ ๕ ปาเวตเจดีย์เบ้นท์คำรบ ๖ รวมเบ้นท์ ๑๖ สถานที่
 ๗ ประการณะ. ในวาระทั้ง ๑๖ ครึ่งน เป็นภาตอยู่ที่จะดวงอน
 พระศกาคค อานนทกมไตร ไม่ได้ออนเด่า ถ้าใน ๑๖ วาระน
 อานนทได้ออนแต่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งแต่ไซ้ พระศกาคคจะ
 พังห้ามเสย ๒ ครั้ง ครึ่งที่ ๓ ก็จะมีอวราชนา เหตุใดใน ๑๖ ตำบลน
 อานนทไม่ดำมารจรรู้ ไม่ได้ออน เหตุนี้ ชันนก็เป็นความผิด
 ของอานนทผู้เดียว.

“ดูก่อนอานนท เราได้บอกแจ้งตั้งแต่เดิมหาไม่หรือว่า บันดา
 สัตตตั้งวารเป็นทริกเจริญใจทั้งปวงเที่ยง ย่อมเป็นต่าง ๆ พดัดพราว
 เป็นอย่างอื่นไป ไม่คงทนถาวรอยู่ได้ตามใจประสงค์ อันตั้งที่เที่ยงซึ่ง
 สัตตประสงค์อยู่นั้น สัตตทั้งหลายจะพึงได้ในตั้งวารนี้แต่ไหนเด่า
 ตั้งใดเกิดมาเป็นมาอันปัจจุแต่งชน มีความนิมิตหายไปเป็นธรรมดา
 อันจะร่ำร้องปรารณาทะยานไปว่า ขอตั้งนั้นอย่านิมิตหายเลย ดังนี้ ไม่
 เป็นฐานะที่จะให้ได้ตั้งใจประสงค์.”

ดูก่อนอานนท ก็ตั้งใดแต่ พระศกาคคได้ตั้งแล้ว คายแล้ว

๑. ในบาลีเป็น สารัมทเจตีย์.

ปด้อยเสียแล้ว ละเอียดแล้ว วางเสียแล้ว อันพระศาสดาก็ก็ก้มก้ม
มายังตั้งนั้นเพราะเหตุแห่งชีวิต ตั้งนี้ ไม่เป็นฐานที่จะตั้งจรมใด."

ประทานโอวาทแก่มิถุนสงฆ์

[เสด็จบิณฑบาต]

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระอานนทเถระนั้นแล้ว จึงเสด็จ
พุทธดำเนินยังกุฎาคารศาลาป่ามหาวัน คำสั่งตั้งให้พระอานนทให้หา
มิถุนทั้งหลาย บิณฑบาตอศัยเมืองเวสาลีอยู่มาประชุม ณ อุบัติฐาน
ศาลาโรงฉันพร้อมแล้ว พระองค์ก็เสด็จพุทธดำเนินไปประทับนั่ง
ณ พุทธอาสน์แล้ว ครั้นประทานโอวาทสอนมิถุนสงฆ์ด้วยอภิญา
เทศิธรรมว่า "ดูก่อนมิถุนทั้งหลาย เหตุใด ท่านทั้งหลาย มีความ
ปรารถนานักจะให้เราอยู่นาน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชน
เป็นอันมาก เหตุตั้งนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ เราได้เทศนาแสดงไว้
ด้วยบัญญัติอันยิ่ง แสดงไว้เพื่อจะตรัสรู้และเพราะหน้า ดวงโลกิญาณ
มัตตุดโลกุคตบัญญัติ ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ท่านทั้งหลายพึงเรียน
ให้ดีให้ดำเร้วประโยชน์ โดยเชื่อเพื่อเคารพตามจริง และพึงตั้งเฉพ
เจริญทำให้มากในสันดาน อันนั้นก็จะพึงให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน
ไม่เสื่อมสูญ อันนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชน
เป็นอันมาก เพื่อจะอนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกอ
กุด เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เรา

แต่คงด้วยปัญญาอันเห็นเท่าใดเท่า คือ สติบัญญัติ ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ อริยสัจ ๘ ประการ เหล่านี้คืออภิญญาเสด็จธรรม ท่านทั้งหลายพึงเรียนให้ดี และต้องเสด็จเจริญทำให้มากในสันดานเกิด. พระศาสดาทูตพระเจ้าจระพัง ทรงอยู่เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นจักสำเร็จได้แก่ประชุมชน เป็นอันมาก ทั้งเทพตามนุษย์ทั้งหลาย.”

ลำดับนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงตั้งสัจจะในสังเวคกถา และอุปมาธรรม ครั้นเรียกอภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนอภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราเตือนท่านทั้งหลายให้รู้ สังฆารคชธรรมที่บังจายแก่ชนทั้งหลาย มีความเสื่อมเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยไม่ประมาทเกิด. ความที่แห่งพระศาสดาจะปรินิพพานจักมีไม่ช้า โดยกาลที่ล่วง ๓ เดือนแค้นไป พระศาสดาจักปรินิพพาน ชนทั้งหลายเหล่านี้ ทั้งที่เป็นคนหนุ่ม ทั้งที่เป็นคนแก่ ทั้งที่เป็นพวช ๘ ทั้งที่เป็นภิกษุ ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์ และคณนิกายไว้ ชนทั้งปวงนั้น จิตนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ภาชนะดินที่นายช่างหม้อกระทำแล้ว ทั้งเล็กทั้งใหญ่ทั้งสูงและตบักดี บันดาภาชนะดินทั้งปวงไม่ว่าขนาดไหน จิตนมีความแตกทำลายเป็นที่สุดฉับใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีความแตกทำลายประดุจพินาศเป็นที่สุดฉับนั้น. อภัยแห่งเราแก่รอบแล้ว ชีวิตแห่งเราน้อยแล้ว เราจักละเสด็จซึ่งท่านทั้งหลายไป ทั้งฟังอันเราได้ทำแล้วแก่คนแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่ประมาท มั่งคั่ง
มั่งคั่งเป็นอันมาก เกิด จึงมีความดำรงนิต จึงตามรักษาซึ่งจิตของตน
บุคคลผู้ใด จึงเป็นผู้ไม่ประมาท อยู่ ณ ขรรณฉนวนนั้น บุคคลผู้หนึ่งจักละ
เสียซึ่งชาติซึ่งดำรง คือความท่องเที่ยวไปด้วยความเกิด จักทำที่สุด
แห่งทุกข์ได้. สัมมา เจตฺยพระผู้ศุภบรมโลกนาถประกอบดวงใจในความ
ตั้งเฉยและความเป็นผู้ไม่ประมาท ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น เวลานั้นเข้าเป็นภิกษาจารย์ภาค สัมมาเจตฺยพระผู้มพระภาค
ทรงนั่งห่มแล้ว ถอนเอาบาตรและจีวรแล้ว เสด็จเข้าไปยังเมืองเวสาลี
เพื่อรับอาหาร. ครั้นจบจณากิจ พระองค์ก็กลับจากบิณฑบาตแล้ว
ทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็นนาคาวโลกิ เสด็จกลับเบื้องพระกายมา
ถึงพระองค์ เป็นมหาปุริสธำการ ครีดีเรียกพระอานนท์ว่า "ดูก่อน
อานนท์ พระศาสดาเห็นเมืองไพศาลี ครั้นจึงเป็นบัจฉิมทีสังณะ
เห็นเป็นที่สุดเป็นคราวภายหลังแล้ว, ดูก่อนอานนท์ เราไปพร้อมกัน
จะไปบ้านภณทัคาม."

[เสด็จบ้านภณทัคาม]

สัมมาเจตฺยพระผู้มพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวารเป็น
อันมาก เสด็จพุทธดำเนินบดถึงบ้านภณทัคามแล้ว เสด็จประทับ
อยู่ ณ บ้านภณทัคามนั้น ครีดีเทศนาแต่คงคัง สัมมาธิ บัญญา วิมุติ
เป็นอริยธรรม ๘ ประการว่า

๑. มองอย่างข้างหลัง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยความไม่ตามครัตว์ ไม่แห่ง
 คตอดซึ่งกรรม & ประการ คือ คีต สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ที่เป็นอริย-
 ชรรมนแต่เป็นเหตุ เราแต่ท่านทั้งหลายผู้ต่างอก จึงได้
 ท่องเที่ยวด้วยภพกำเนิดคต ด้นภาตนานนิกอย่างน. โมหะ ความ
 หลง ความมืด ที่ปกปิดไม่ให้เกิดปัญญาครัตว์ชรรมทั้ง ๔ นี้ เป็น
 เหตุทำให้เสวยถึงสารทุกข์อันจิวจรเป็นอเนกประการ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ คีต สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ซึ่ง
 เป็นอริยชรรมนนี้ เราแต่ท่านทั้งหลายได้ตามครัตว์แล้ว ได้แห่ง
 คตอดแล้ว คตินหาอันเป็นเหตุจะให้เกตุในภพ เราแต่ท่านทั้งหลาย
 ได้คตจนเสวยแล้ว คตินหาที่เป็นเครื่องนำไปในภพตงเชือกผูกอยู่ในเท้า
 แห่งภาตนั้นแล้ว ไม่สามารถจะทำภพอันใดอันหนึ่งได้ บัดนี้ความเกิดอีก
 แห่งเรากัด แห่งท่านทั้งหลายเกิด บมได้ม.

ก็แต่เมื่อตมเตจพระผู้มพระภาค ได้ตั้งอยู่ ณ บ้านภันฑุคาม
 นน พระองค์ครัตว์ชรรมักถาแต่ตงใครตักขา คือ คีต สมาธิ ปัญญา
 ตั้งต่อนภิกษุทั้งหลายมากกว่าชรรมักถาอื่น แล้วแต่ตงขานตั้งตงว่า
 "คีตเป็นตคตงอันใหญ่แห่งคูนพิเศษเบองบน ประหนงแผ่นคินเป็นท
 อาศัยทำกิจการ ที่จะพงทำตวยเรียวแรงฉะนิน คีตเมื่อขบรบริณด้วยค
 ขบรรมตมาธิแล้ว ตมาธิกมผลมอานตั้งตงใหญ่ยง เมื่อตมาธิได้ขบรรม
 ปัญญาเต่า ปัญญาถ่มผลใหญ่หลวง เมื่อปัญญาขบรรมจิดค้ตแล้ว
 จิดคคกวมุคคตหลุดถอนพันพิเศษจากอาตงวะทงหลายที่คตงตันทาน คือ

กามาตละ ภวาสละ อธิษธาตละ ให้สัตว์พวกละทิ้งปัจจปราศไป
เป็นนิวินชนพิณาศ์ ถิกขาทัง ๓ เป็นปฏิปทาทางแห่งวิมุติ ฯ เป็น
แก่นแห่งพระธรรมวินัย ส่ำวภจะมัตตวิมุติคินันได้ ก็ด้วยทำให้
บริบูรณ์ในไตรสิกขานัน."

[เสด็จโกคนคร]

ครั้งนั้น ส่มเด็จพระผู้มพระภาค เสด็จทำตักคุปการกิจ ประทับ
ณ บ้านภณทุคาม ตามพุทธอชยาคัยแล้ว ก็เสด็จพุทธดำเนินยังบ้าน
พิคคคาม แะบ้านอัมพคามแะชัมพูคาม ถ่วงไปตามลำดับ เสด็จ
จากบ้านชัมพูคามไปยังโกคนคร เสด็จประทับอยู่ ณ อานันทเจดีย์ใน
เขตต์โกคนครนัน ครัดเทศนามหาปเทศ ๔ ฝ่ายพระสุตฺร ต่อนภิกษุ
บริษัท เพื่อจะเป็นเครื่องกำหนดครุชงภษิตนัน ฯ ว่า เป็นธรรม' เป็น
วินัยเป็นตักคุส่ำตนา แะมิใช่ธรรม มิใช่วินัย มิใช่ตักคุส่ำตนา.

ความในตักคินคิกมหาปเทศทัง ๔ นั้นว่า "ถ้าจะมีภิกษุม่าอ้าง
พระส่ำตคากิต อย่างตังซี อย่างคณะ อย่างบุคคตถิต แด้วแต่ตงว่า 'น
เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นตักคุส่ำตนา' ตงน แกผู้ใด เธอผู้ใดฟัง อย่า
ฟังรับยนตรมภษิตของม่าอ้างนัน แะอย่าฟังห้ามภษิตนนก่อน
ให้ฟังเรียนบทพญัญชนะให้แน่นนอนแล้ว ฟังต้อมในสุตฺร ฟังเทียบได้
กันไนวินัย ถ้าภษิตนันไม่ต้อมในสุตฺร ไม่เทียบได้กันไนวินัยแล้วไซ้
ฟังเข้าใจว่า มิใช่คำของพระผู้มพระภาค เธอผู้รับม่าผิด จำมาเคตตอน
คตาคแน้แล้ว ค่อเมื่อใดมาต้อมในสุตฺรแะเทียบไนวินัยกได้กัน ไม่

ผิดไม่เกิดอุทกชาติ เหมือนนพตงความสันนิษฐานว่า นาคของพระผู้
มีพระภาคแน่แท้ เธอผู้รบมาด้วยดีไม่วิปริต อันความย่อใน
มหาปเทศ ที่อ้างใหญ่ & อย่างฝ่ายพระผู้คร. แต่เมื่อสมเด็จพระผู้
พระภาคเสด็จอยู่ ณ อานันทเจดีย์นั้น ก็ได้ครีตธรรมมีกถาแสดงไตรสิกขา
โดยนัยหนึ่งถึงเป็นพาหุตถกถามากกว่าธรรมมีกถาอื่น ตามสมควรแก่
เวไนยสัตว์และกาดสมัย.

นายจุนทะ ถวายบังคมบิณฑบาต

[เสด็จป่าวานคร]

เมื่อพระองค์เสด็จอยู่ ณ โภคนคร ตำราญพุทธอัยยาศัย กาด
เดือนหนึ่งถึงดวง ๆ ไป โกลถถึงกำหนดซึ่งนิยมใจเมื่อปลงอายุตั้งธาวว่า
ดวงแค้นไป ๓ เดือนนั้น สมเด็จพระโลกนาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
พุทธบริวารเป็นอันมาก เสด็จพระพุทธดำเนินถึงเมืองป่าวานคร เสด็จ
ประทับอยู่ ณ อัมพวันป่าไม้มะม่วงแห่งนายจุนทะ ผู้บุตรแห่งนายช่าง
ทอง. ฝ่ายนายจุนทะก็มารบุดร โดยนชาวพระผู้มพระภาคเจ้าเสด็จ
มาถถึงเมืองป่าแฉว บัดนี้เสด็จอยู่ ณ ป่าไม้มะม่วงแห่งเรา จึงไปยัง
ที่เฝ้า ถวายอภิจาตบังคมพระโลกนาคแล้วหนึ่ง ณ ที่ควร. สมเด็จพระผู้
พระภาคเจ้า ครีตธรรมมีกถาให้นายจุนทะก็มารบุดร เห็นในทางกรรม
และวิบาก ให้ถือเขามันซึ่งกุศตจริยา ให้กถาหาญรื่นเริง ในธรรม-
จริยาดีมีมาปฏิบัติแล้ว นายจุนทะก็มารบุดรกราบทูลเจริญเสด็จ เพื่อ

จะรับประทานอาหาร ณ วันพรุ่งนี้ว่า “ขอพระผู้มพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์จง
ทรงรับประทานของข้าพระองค์เพื่อเดี๋ยว ณ วันพรุ่งนี้” สัมเด็จพระ
ผู้มพระภาคเจ้าทรงรับพนมมือ ด้วยทรงนั่งอยู่ตามธรรมดาเมื่อยมรรพชิต
นายจุนทกัมมารบุตร ทราบว่าทรงรับแล้ว ตกจากอาสน์ ถวายอภิവാท
บังคมทำประทักษิณแล้วหัดไป.

แต่เวลานั้นนายจุนทกัมมารบุตร เชิญเสด็จพระโศภนากณนั้น เป็น
วันหน้าแห่งวันที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน วันรุ่งขึ้นท่านนายจุนทกได้
ถวายภัตตาหาร บัจฉิมบิณฑบาตทานนั้น เป็นวันพระของคฤคยชน
ปรินิพพาน ซึ่งพระอรธรรคถาจารย์เจ้านิยมไว้ว่า เป็นมหามงคลสมัย
วิเศษประเสริฐยิ่งกว่าพระจันทร์เสวยวิเศษนักษัตร ให้มันคิดพึง
ตั้งนิตยฐานในอภิตกษิตสมัย ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น นายจุนทกัมมารบุตร โดยดวงราตรีนั้นแล้ว ให้ตก
แต่งขาทนัยของควรเคียว และโภชนัยของควรบริโภคนันประณีต
และมั่งคั่งสุกอร่ออันเป็นอันมาก ณ เหนือถาดของคณเสด็จแล้ว จึงให้
บุรุษไปกราบทูลทักท้วง แต่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคว่า “บัดนี้เป็น
กาลควรที่เสด็จพุทธดำเนิน ภัตตาหารเสด็จแล้ว.” ถ้าคณนั้น เวลานั้น
สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้า ทรงบาตรจตุรตามถมนัดจิต พร้อมด้วย

๑. คำบาลีว่า “สุกรมททว” อรรถกถาแก้ว่า มั่งคั่งสุกอร่ออันหรือวิธีปรุงอาหารหรือ
ชื่ออาหาร ไม่น่า แต่ชาวลังกาเรียกชื่อว่า “สุกรมทว” เพราะฉะนั้น น่าจะเป็น
เหตุชนิดหนึ่ง เช่นที่เห็นหม้ออุ่นในเมืองไทยกระมัง?

ภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทเป็นอันมาก แต่ได้จากอัมพวันถึงเขตต์ถานแห่ง
 นายจุนท์กัมมารบุคร แต่ดังนี้ ณ พุทธอาสน์แล้ว พระองค์ผู้ทรงพระ
 อณาภรณ์ญาณ ครั้นเรียกนายจุนท์กัมมารบุครว่า “ดูก่อนจุนท์
 มังสะตุงกรอ่อนอันใด ท่านได้คกแต่งไว้เป็นไทยธรรมมิตินบาตทาน
 ท่านจงอิงค้ำซึ่งเราด้วยมังสะตุงกรอ่อนนั้น เบื้องว่าขาทนยะโรชณะยะ
 ตั้งอันอันใด ท่านได้คกแต่งไว้เป็นวัตถุแห่งมิตินบาตทาน ท่านจง
 อิงค้ำภิกษุสงฆ์ด้วยขัชะโรชษาหารตั้งนั้นเถิด.” นายจุนท์รับพุทธ-
 พจน์บัญชาแล้ว ก็ถวายมังสะตุงกรอ่อนในพระอุ้มพระภาคพระองค์
 เดียว อิงค้ำภิกษุสงฆ์ด้วยขัชะโรชษาหารอื่น ๆ โดยนัยนั้น ครั้น
 เสร็จภักตกิจแล้ว พระโลกนาถครั้นเรียกนายจุนท์ให้นำเขามังสะ
 ตุงกรอ่อนที่ห่อหุ้มอยู่ไปตั้งเสียในบ่อ เพราะเหตุผู้อื่นนอกจากพระ
 ศกาคศเจ้าแล้วไม่ควรที่จะบริโภครถแล้วให้ย่อยไปได้ แล้วพระองค์ทรง
 แต่งขรรค์ภิกษาให้นายจุนท์กัมมารบุครขึ้นชมในกุศลบุญจริยา แล้ว
 เสด็จพุทธดำเนินไปกับภิกษุสงฆ์พุทธบริษัท.

ทรงพระประชวร

[เสด็จเมืองกุสินารา]

เมื่อพระผู้มพระภาคเจ้า ทรงบริโภครถภัตตาหารของนายจุนท์
 แล้วก็เกิดอาพาธดำ ทรงพระประชวรลงพระโลหิต เกิดเวทนาดำ
 นึกโอดแต่มรณทุกข์ พระองค์ผู้มพระคัมภีร์ดัมปชัญญะไม่ทรงทรมนทรมาย

ทรงอดกลั้นซึ่งทุกข์เวทนานานด้วยอชิวาณชนก. ครั้นหนครัดเรียก
 พระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ เรามาไปพร้อมกัน จักไปเมือง
 กุสินารา.” พระอานนท์รับพุทธชานคคพจนต์แล้ว บอกแก่ภิกษุสงฆ์ให้
 ทราบทอดกันเสร็จแล้ว ต้มเค็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จโดยมรรคจก
 ที่สัญจรไปยังกุสินารานคร. มากตางมรรคาทรงจำบากพระภายนั้ก
 เสด็จแวงตรงจากหนทาง เข้าประทัมพร้อมพุกุชชาติำบตหนึ่ง ค่ำริตตั้ง
 พระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ เรือเกิด ท่านจงปลูตาคผ้าสังฆาฏิพิบ
 ให้เบ้น ๕ ชั้นแก่เรา เราเห็นดเห็นอยนั้ก จกนั้งพักรงับคความจำบาก
 ภาย.” พระอานนท์ปลูตสังฆาฏิถวาย พระองค์เสด็จนงแวงครัดเรียก
 พระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ท่านจงนำน้ำฉันมาให้เรา เราจักคม
 รงับคความระหยาให้สงบ.” พระอานนท์กราบทูตว่า “ข้าแต่พระผู้มี
 พระภาค เกอชยนประมาณ ๕๐๐ เตม เพิ่งข้ามแม่น้ำผ่านไป น้า
 ณ แม่น้ำมนอย ถูกตอเกอชยนบดแวงชุนนั้ก ไม่ควรเบ้นน้ำฉน
 แม่น้ำกุกุชานที่ ม่น้ำได้น้าจตนาเยน มท่าอนงนงมควรรงรมณั้ อยไม่
 โกตนั้ก เชิญเสด็จพระผู้มีพระภาคดำเนินไป ณ แม่น้ำกุกุชานทนนเกด
 จักได้เสอวยแวงตรงชำระพระภายให้เยนเบ้นสู่ชดำรณู.” พระโถกนถ
 ก็ครัดตั้งฉนวนถถึง ๓ ครัง พระอานนท์กราบทูตทักทาน ๒ ครัง ครน
 วารที่ ๓ พระเถรเจ้ามิได้กราบทูตทักทานประการใด ดัวยพระเถรเจ้า
 มีศีครัดกรูว่า “อันพระคตาคคพุทธเจ้าทังทถาย จะดำรงคงพระ
 วาจาด้วยไช้เหตุเบ้นไม่มี” รับสู่ศคานคคพจนต์แล้ว ถอเขาบาตร

เข้าไปยังแม่น่านน. ครึ่งหน อำนาจพุทธฤทธาภาพมบันตาดให้
ปรากฏภาพสีทองนั้ เมื่อพระธานนทเถรเจ้าถอบาครเข้าไปใกล้ หวง
จะตกอุกถวามาถวาย แม่น่านนทซุนดวยตอถวียนนอยุแคเดิม ก็
ได้ตะฮาดไม่ซุนมื่อเป็นมหิศจรรย. พระธานนทเถรเจ้าได้เห็นฉะนิน
แล้วดำริว่า “ความที่พระศถาคตเจ้ามฤทษ์และธานุภาพใหญ่หลวง
เป็นอศจรรย ไม่เคยมีมามชนได้ แม่น่านนทซุนนท เมื่อเราเข้าไป
ใกล้เพื่อจะตก นาก็ได้ไม่ซุนมื่อ” พระเถรเจ้าคักกำหนดดวยบาครแล้ว
บันเทงจิตต์เข้าไปเฝ้าพระโศกนาถกรบาทูตธอศจจรรยนั้นแล้ว นำหน้า
ฉนเข้าไปถวาย พระองค์เสถวยตามพุทธประสงค์แล้วได้ตั้งประทิม
ณ รมพฤกษานน.

ณ ตมยันน บุดรแห่งมัตถกษัตริยราชทงชอปลุกกุสะ เป็น
ต่างดของอาพารคามสกาลาตามโคตร ออกจากเมืองกุสินาราจะไปยัง
ปาวานคร เดินมาถึงประเทศันน ได้เห็นตมเตจพระผู้มพระภาคเจ้า
ตั้งฉนณ รมพฤกษา จึงเข้าไปเฝ้าถวายอภิวาทมิงคมแตฉนณ ท
ควร ได้ฟังต้นคิจหารธรรมของพระองค์ เกิดเตอมได้ น้อมคู้ผ้า
ตั้งคิถรรณเข้าไปถวายตมเตจพระผู้มพระภาคเจ้า กรบาทูตว่า “ข้าแค
พระผู้มพระภาค ผ้าเนอเกิดยงตั้งคทอตั้งคของข้าพระองค์คูนเป็นค
ผ้าพิเศษ ฉนข้าพระองค์จะพงนุงหิมเป็นครึ่งเป็นครราวเป็นของประณต
ตั้งฉนไว้ ขอตมเตจพระผู้ทรงพระภาค จงอาศัยคความอนุเคราะห์
ทรงรับคู้ผ้าตั้งคิถรรณนของข้าพระองค์เกิด.” พระผู้มพระภาคเจ้าตรัส

ว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงให้เราปกกายด้วยผ้าสังคิฉวรรณผืนหนึ่ง จงให้ชานนท์ปกกายด้วยผ้าสังคิฉวรรณผืนหนึ่งเถิด.” ปุกกุสัมมัตตบุตรก็กลายเป็นพุทธบริโศคแต่ผืนหนึ่ง ผืนหนึ่งถวายพระชานนท์ตามพุทธประสงค์นั้นแล้ว. สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงแต่งตั้งธรรมีกถาให้ปุกกุสัมมัตตบุตรขึ้นเรียงในกุตตธรรมจริยาตามสมควร ปุกกุสัมมัตตบุตรถวายอภิชาติบังคมทำทักษิณ แล้วหัดกลับไป.

[ผิวกายพระศตภาคผ่องใสยิ่งใน ๒ กาล]

เมื่อปุกกุสัมมัตตบุตรหัดไปไม่ช้า พระเถรเจ้าชานนท์นั้นยอมคู่ผ้าสังคิฉวรรณนั้นเข้าไปถึงพระกายแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงนุ่งผืนหนึ่งทรงห่มผืนหนึ่ง. คู่ผ้าสังคิฉวรรณนั้นปรากฏประหนึ่งถ่านปราศจากเปลว พอพระชานนท์นั้นยอมเข้าไปถึงพระกายแล้ว พรรณแห่งผิวพระกายแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็บริสุทธ์ผุดผ่อง พระชานนท์เถรเจ้ากราบทูลสรรเสริญว่า “พรรณแห่งพระฉวีแห่งพระศตภาคเจ้า บริสุทธ์หนัก เป็นอัศจรรย์. พระองค์ตรัสว่า “ดูก่อนชานนท์ พรรณแห่งผิวแห่งพระศตภาคบริสุทธ์ผุดผ่องใส จริงดังชานนท์สรรเสริญ กายแห่งพระศตภาคย่อมบริสุทธ์ พรรณผิวผุดผ่องยิ่งนักใน ๒ กาล คือในเวลารাত্রีที่จะครีตวัตรพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และในเวลารাত্রีที่จะปรินิพพานด้วยอนุปาติเสถณีพพานธาตุ ใน ๒ กาลนี้ กายแห่งพระศตภาคบริสุทธ์ยิ่งนัก พรรณแห่งผิวผุดผ่องใสโดยพิเศษ ดูก่อนชานนท์ ในยามที่ตฤแห่งราตรี ณ วันนั้นแล้ว ความปรินิพพานแห่งพระ

ครั้งที่สุดแล้ว เสด็จปรินิพพาน ดังนี้ คู่ถอนอานนท์ ความวิปฏิสาร
 เดือดร้อนของนายจุนทกัณเฑาะฐบุตรนั้น ท่านทั้งหลายพึงระงับเสียให้
 สงบด้วยปถอบให้เบาใจดังนี้ว่า คู่ถอนนายจุนทะ เป็นตถาคตของ
 ท่าน ท่านได้ค้ำแล้ว พระศากยาคเจ้าได้บริโลกซึ่งบิณฑบาตของท่าน
 เป็นครั้งที่สุด แล้วปรินิพพาน, คู่ถอนนายจุนทะ ขอเราได้ฟังมา
 ได้รับมาแล้ว ฉะนั้นเพราะพระพักตร์แห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 'บิณฑบาต ๒ อย่างนี้ มีผลเสมอกัน ก็มีวิบากเสมอกัน ก็มีผล
 ใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่กว่าบิณฑบาตทั้งหลายอื่น พระศากยาคเจ้า
 บริโลกบิณฑบาตอันใดแล้ว ครั้นครั้งอนุครุครุมาดมโฬงญาณอัน
 บิณฑบาต ๑ พระศากยาคเจ้าบริโลกซึ่งบิณฑบาตอันใดแล้ว ปรินิพพาน
 ด้วยอนุปาทีเสถนิพพานธาตุ อันบิณฑบาต ๑ บิณฑบาตทั้ง ๒ นี้
 มีผลมีวิบากเท่ากัน มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่กว่าบิณฑบาตทั้งหลาย
 อื่น. กรรมที่ให้อายุและวรรณะ สุข ยศ ทรัพย์และความเป็น
 อธิบดีเป็นไป อันนายจุนทะได้สั่งสมก่อสร้างแล้ว, * คู่ถอนอานนท์
 ความวิปฏิสารเดือดร้อนของนายจุนทกัณเฑาะฐบุตร ท่านทั้งหลายพึง
 ระงับเสียให้สงบด้วยศกาคคภาสิต" ดังนี้เถิด.

ประทมอนุฐานไถยา

ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็น
 อันมากเสด็จพุทธดำเนินไป ช้ามแม่น้ำหริญญวดกกิงเมของกุตินารา

แล้ว บัดถึงลำดับอันเป็นที่แฉะพอกแล้ว ครั้นถึงพระอาสน์ท้าว "ดู
 ก่อนอาสน์ ทานจงแต่งตงปูลาดซึ่งเตียงใหม่เบดงที่ระชนที่ศุคร
 ณ ระหว่างแห่งไมรวงทงคูเราเป็น ผู้เห็นคเห็นอนกจกนชนวรรษับความ
 ดำบาก." พระอาสน์ท้าวเจ้ารับพุทธานต์โดยเคารพแล้ว ก็แต่ง
 ตงปูลาดซึ่งเตียงพระแท่นปรีนิพพานได้ยา ณ ระหว่างแห่งตาดพุทฺธิ
 ทงคู ผนทตุงเบองพระเศียร ณ ที่ศุคร. ต้นเด็จพระผู้มพระภาคเจ้า
 ทรงดำเรัจซึ่งตั้งให้ยาโดยข้างเบองขวา คงพระบาทเท็ดอมด้วยพระ
 บาท มีตคี่ตัมปรัชญะ แคมมีตม่อฐานตั้งญามนัตการ เพราะเหตุ
 เป็นไธยาอดทาน เรียกว่าอนุฐานไธยา.

ที่หอพระที่วัดป่าโมกข์

ทรงปรารภสักการบูชา

[ทรงประกอบพุทธบริษัทในสัมมาปฏิบัติ]

ตมียนนี้ คนวังทงคูก็เส็ดตอกในอันมิใช่ฤตุถาด เบิกบานโดย
 รอบพุทฺถนจนชาติ คงแถมมูตรากเบองคนตอดอยอด ก็ตาตวยด้วย
 ดอยกเป็นอันเคยด จดวนเบิกบาน คงเป็นอัสจรรย แดะตอกตอดพุทฺธิ
 ทงหอยนน หตมตงยังพระตวัระ เพื่อจะบูชาพระศภาคเจ้า. ทง
 ดอกมณฑารพเป็นของทิพย์มีในเมืองสวรรค์ แดะจรรณแห่งจันทน์
 ต่คนธชาติของทิพย์ ก็ตอดตงจากอากาศ ยังตวัระแห่งพระศภาคเจ้า
 ทงคนครทพยเทพเจ้ากับนตอประโคมในอากาศ ทงตคี่ตเดียงซบ
 ของทิพย์ก็เป็นไปใอากาศ เป็นมหานฤนาทโกดาทอด เพื่อจะบูชา

สมเด็จพระศากยตศพลในอด้านภาค. ถ้าฉันนั้น สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคผู้เสขในทิพยจักขุ ทิพยโศคญาณ ครีดีเรียกพระอาณนททรวง
แแต่ดงทิพยบุษาดักการพิเศษแก่พระอาณนทแแต่ดง จะทรวงแแต่ดงซึ่งความ
ทพระศากยตศเจ้าไม่เป็นอันบริษทักการบุษา ด้วยอามิสแม่มากรเพียง
เท่านั้น ครีดีแก่พระอาณนทว่า "ดูก่อนอาณนท พระศากยตศเจ้าไม่เป็น
อันบริษทักการะนบนอบนบถอบุษาคำนับ ด้วยดักการพิเศษเพียง
เท่านั้น, ดูก่อนอาณนท ภิกษุ ภิกษุณฺโณ อุบาสก อุบาสิกาภักดี ผู้ใดแต่ มา
เป็นผู้ปฏิบัติซึ่งธรรมด่มควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบย้ง ประพฤติกรรม
ด่มควรใช้ไว้ ผู้หนมาดักการะเคารพนอบนบถซึ่งพระศากยตศเจ้า
ด้วยบุษาอย่างย้ง. ดูก่อนอาณนท เพราะเหตุฉัน ในการทักการบุษา
พระศากยตศเจ้าฉัน ท่านทงหลายผู้ดำวกฟังดำเห็นยกคนว่า 'เราทง
หลายจักเป็นผู้ปฏิบัติด่มควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบย้ง ปฏิบัติด่มควร'
ดงนี้ ดูก่อนอาณนท ท่านทงหลายฟังศึกษาดำเห็นยกอย่างนเกิด
ด่มเด็จพระดัมมาดัมพุทธเจ้า ผู้เป็นขรรมิศราธิปัต ทรวงประกอบดำวก
พุทธบริษทในขรรมานุขรรมปฏิบัติ ซึ่งพระองค์ประสงค์แแต่ดงสามารถ
จะให้คำสนาสดาพรดำรงอยู่ได้ ด้วยประการฉะนี้.

ทรวงแแต่ดงความเป็นไปแห่งเทวดา

ดัมยันน พระผู้เป็นเจ้า อุปวาณะ ผู้มอายุ ยันถวายอยู่งานพิค
อยู่ ณ ทละเพาะพระพักตรพระผู้มีพระภาค พระองค์มาธิบพระผู้เป็นเจ้า

อุปาณะ ผู้อายุน้อยกว่า “ดูก่อนภิกษุ ท่านจงหัดไป ท่านอย่าไคยณ เณรของหน้าแห่งเรา.” ครวงน พระอานนท์เกิดปริวิตกว่า “พระอุปาณะผู้อายุน้อยกว่า เป็นผู้อยู่เฝ้าอยู่ใกล้เคียงสมเด็จพระพุทธพระภาคเจ้ามานานแล้ว ครวงน ถาตที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้า มาทรงอุปเสาศะรุกรานให้หัดไป ไม่ไหยณ ณะ ทัดระเพาะพระพักตร์เด้า เหตุบังจายไคยหนอ? พระอานนท์คิดแต่จิงกราบทูลถาม. ส้มเด็จ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเหตุว่า ดูก่อนอานนท์ เทพดาทั้งหลาย ในหิมันโลกธาคูมาประชุมแล้วโดยมาก เพื่อจะเห็นพระศถาคคเจ้า ดูก่อนอานนท์ เมืองกุสินารา ถ้าตวันแห่งมัตถกษัตริยทั้งหลายเพียงเท่าใด โดยรอบ ๑๒ โยชน์เป็นกำหนด ในที่เพียงเท่านั้น ประเทศนั้น ถักเท่าที่จตตงแห่งปถายชนทราย อันเทพดาทั้งหลายผู้มศักดิ์คาใหญ่ ไม่ถุกคองมิได้มี ย่อมยักเขียดเบียดเขียดกันแน่นด้วยเทพดาทั้งหลาย ผู้มศักดิ์คาใหญ่ทั้งวมณฑลตถถาน รอบถ้าตวโนทยาน ๑๒ โยชน์, ดูก่อนอานนท์ เทพดาทั้งหลายยกโทษอยู่ว่า ‘เราทั้งหลายได้มาแต่จตตง ไคต หวงจจะเห็นพระศถาคคเจ้า พระศถาคคอรหันคตัมมาตัมพุทธเจ้า ทั้งหลาย ย่อมบังเกิดชนโน โถถ ณะ ถาตบางครวงบางคาบ ความปรินิพพานแห่งพระศถาคคเจ้า จักมี ณะ ยามที่สุดแห่งราตรวงนแน กัคคภิกษุศักดิ์คาใหญ่ของคณมายนกันอยู่ ณะ เณรของหน้า แห่งพระผู้มีพระภาค เราทั้งหลายไม่ได้เพื่อจะเห็นซึ่งพระศถาคคเจ้า ในถาตเบณที่สุด ภายหัด ณะ บคณ เทพดาทั้งหลายมายกโทษอยู่อย่างน เราจิงชบ

อุปวาณภิกษุเสด็จจากที่เมืองหน้า” ด้วยประการฉะนี้.

พระอานนทเถระเจ้ากราบทูลถามประวัติแห่งเทพดาว่า “ข้าแต่
พระผู้มีพระภาค ก็เทพดาทั้งหลายเป็นอย่างไร ทำในจิตต์ไหนเล่า?”
มอญู เทพดาทั้งหลายมีความสำคัญวิปัสสาห์ในอากาศว่าเป็นปฐพี
บางเหล่าชาวภูมิสถานสำคัญในแผ่นดินว่าแผ่นดิน ดังนี้ ต่างองค์ก็
ขยายผยอกแขนง ๒ กตั้งเกิดออกไปมา ประหนึ่งมีเทอณชาติ คร่า
ครวญถึงพระตถาคตฉะนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคจักปรินิพพานเร็ววัน
พระตฤกตจักปรินิพพานเสียเร็ววัน ก็ดวงจักจุจักอันตรธานหายเสียใน
โลกเร็ววัน” ฝ่ายเทพดาทั้งหลายเหล่าใด มีราคะอันปราศแล้ว คือ
เป็นอนาคามและอรหันต์ เทพดาเหล่านั้นมีสติสัมปชัญญะออกกตถโดย
ธรรมตั้งเวชว่า ‘ตั้งชาวธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง ตั้งที่เที่ยงซึ่งสัตว์
ประสงคณกันหน สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้ในตั้งขารันแต่ไหนเล่า? สัมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงประวัติแห่งเทพเจ้าซึ่งมาประสมณตรงน
แก่พระอานนท ด้วยประการฉะนี้.

ทรงแสดงตั้งเวชนียสถาน ๔ ตำบล

ครั้งนั้น พระอานนทเถระเจ้ากราบทูลว่า “ในกาลก่อน ภิกษุ
ทั้งหลายทจ่าพรชชอาศัยในทิศต่างๆ ตั้งใครมาสู่ตามวินัยนิยมนแล้ว

๑. บาลีเดิมก็เป็นเช่นนี้ น่าจะเห็นว่าคำพลาด ควรจะเป็น “ว่าอากาศ” จะได้อรรถกถา
กับความข้างต้น. ว. ว.

ย่อมมาเฝ้าพระตถาคตเจ้าโดยอาจินนวัตต์ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้
 เพาะเห็นและเข้าไปใกล้ซึ่งภิกษุทั้งหลายอันให้เจริญจิตต์. ก็ด้วย
 ต้องไปแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจักไม่ได้เห็น
 จักไม่ได้เข้าใกล้สักจกณากับภิกษุทั้งหลายที่ให้เจริญจิตต์เหมือน
 เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนมียุทธแล้ว." เมื่อพระอนันทกรบาท
 ดึงแล้ว พระโกลนกาลทรงแต่งตั้งสถาน ๔ ตำบล ว่าเป็นที่ควรจะดู
 ควรจะเห็น ควรให้เกิดสังเวชแห่งกุกุบุตรมมศรัทธา คือสถานพระ
 ตถาคตเจ้าบังเกิดแล้ว คือประสูติจากพระครรภ์ตำบล ๑ สถาน
 พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระอนุตรธรรมมาสัมโพธิญาณตำบล ๑ สถาน
 พระตถาคตเจ้าให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปตำบล ๑ สถาน
 พระตถาคตเจ้าเสด็จปรีชาพพานด้วยอนุปาทีเสด็จนิพพานธาตุ ตำบล ๑
 สถานทรง ๔ ตำบลนี้ เป็นที่ควรจะเห็น ควรจะดู และควรให้เกิดความ
 สังเวชของกุกุบุตรมมศรัทธา, ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้
 ศรัทธาจักมายังสถาน ๔ ตำบลนี้ ด้วยมีความเชื่อว่า "พระตถาคตเจ้า
 บังเกิดแล้ว ณ ที่นี้ พระองค์ตรัสรู้พระอนุตรธรรมมาสัมโพธิญาณแล้ว
 ณ ที่นี้ พระองค์ได้ให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ พระ
 องค์เสด็จปรีชาพพานด้วยอนุปาทีเสด็จนิพพานธาตุแล้ว ณ ที่นี้" ดูก่อน
 อานนท์ สนทงหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งเที่ยงไปยังเจดีย์จาริกอยู่ จัก
 เป็นคนเลื่อมใสทำกาถกิริยาตง สนเหล่านั้นจะเข้าถึงซึ่งสุคติโลก
 สวรรค์. สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแต่งตั้งสถาน ๔ ตำบลว่า

เป็นทศกัณฐ์เห็นทศกัณฐ์ควรรู้ให้เกิดขึ้นของกฤตบศรมุขรัทธา ด้วย
ประการฉะนี้.

อาการอนภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในสัตว์ภาพ

ถ้าคัมภีร์ พระอนนทเถรเจ้า ทูลถามด้วยอินจะพึงปฏิบัติใน
สัตว์ภาพทั้งหลายว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลาย
จะปฏิบัติในมาตุคามเป็นไฉน? “ดูก่อนอนนท ความไม่เห็นไม่ดู
เป็นความปฏิบัติในมาตุคาม คือว่าอย่าเห็นอย่าดูเสียเลย เป็นความ
ดี.” “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อความเห็นความดูความประสพมชน
ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในไฉน?” “ดูก่อนอนนท ถ้าเห็นแล้ว ความ
ไม่เจรจา เป็นปฏิบัติดีสมควร.” “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อเจรจาแล้ว
ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติใน?” “ดูก่อนอนนท ถ้าประยโชนท์จะ
ต้องเจรจา ด้วยสามารถธรรมกถาเป็นต้นมีแล้ว สติความระตักอัน
ท่านทั้งหลายพึงคงไว้ใกล้ ท่านทั้งหลายพึงคงสติไว้ อย่าให้แปรปรวน
ด้วยราคะดำฤชณา และอาการกายวาจาที่ระเมิดจากของสมณะได้.
ทรงตั้งต่อนในการที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติในสัตว์ภาพ ด้วยประการฉะนี้.

วิธีปฏิบัติในพระพุทธรูป

ถ้าคัมภีร์ พระอนนทเถรเจ้า ทูลถามถึงการที่จะพึงปฏิบัติ
ในพระพุทธรูปแห่งพระโลกุตตมาจารย์เจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค

๑. นี้เป็นศัพท์ไทย แผลงจากตฤชณาในภาษาสันสกฤต ได้แก่ตัณหา. ว. ว.

ไต่ถาม จะได้แต่ดังตามพุทธาธิบาย. เหตุการณ์ดังนั้น พระชานนท-
 เถระผู้มีศรัทธาอันแรงกล้าจึงกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 กับชนเจ้าคัมภีร์ขริยเมณฑนเมธยะจะบูชาหน้ จะพึงปฏิบัติในพระธรรมแห่ง
 พระศากตเจ้าอย่างไรเล่า? ข้าก่อนชานนท ชนทั้งหลายย่อมปฏิบัติ
 ในธรรมแห่งจักรพรรดิราชเจ้าฉันทิ ผู้จะบูชาพึงปฏิบัติในธรรมแห่ง
 พระศากตเจ้าฉันทินนเกิด. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชนทั้งหลาย
 ปฏิบัติในธรรมของจักรพรรดิราชอย่างไรเล่า? ข้าก่อนชานนท ชน
 ทั้งหลายพึงบูชาธรรมของจักรพรรดิราชด้วยผ้าไหม แล้วขับด้วยธำ
 แล้วห่อด้วยผ้าไหม โดยอุบายนี้ ห่อด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญพระธรรม
 ดงประดิษฐาน ณ รางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมัน แล้วปิดครอบด้วยราง
 เหล็กอันเป็นฝาแล้วทำจิตภาวนาตั้งแต่วันแต่ด้วยไม้หอมแล้วทำฌานาปนกิจ
 ถวายพระเพลิงพระธรรมพระเจ้าจักรพรรดิราชแล้ว เชิญพระอัฐิธาตุ
 มัญจุทำศูปรได้ ณ ที่ประชุมแห่งถนนใหญ่ทั้ง ๔. ชนทั้งหลายย่อม
 ปฏิบัติในธรรมแห่งพระเจ้าจักรพรรดิราช ด้วยประการฉะนี้ฉันทิ ผู้
 ซึ่งจะบูชาธรรมแห่งพระศากตเจ้า พึงปฏิบัติในพระศากตเจ้า ฉันทิน
 เกิด พึงทำศูปรแห่งพระศากตเจ้าตั้งไว้ ณ ที่เป็นที่ประชุมแห่งถนน
 ใหญ่ทั้ง ๔ เพื่อเป็นที่ไหว้และสักการบูชาแห่งมนุษย์นกร อินทรีย์
 มาแต่ ๔ ทิศ ให้ได้เกิดความเต็มใจแห่งจิตตั้งสมอนุสติตามศรัทธา
 กุศลและบูชามัญจุราชี ชนทั้งหลายเหล่านี้ จักยกชนซึ่งระเบียบ
 คอกไม้หรือของหอมสุคนธชาติหรือจตุรณกิต ณ ศูปรนั้น หรือ

จักอภิชาติกราบไหว้พระศตูปัน เป็นนิจจการ หรือจักให้จิตต์
เสื่อมใสในพุทธคุณ เพราะเห็นพระศตูปันเป็นทศกถิต อเนกนิจก
เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้นตั้งกาลนาน.

อุปารหุคคต ๔

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสวินิจฉัยปฏิบัติในพระธรรมแห่งพระ
ศกาคคพุทธเจ้าและจักพรรดิราชแต่ดงว่า ๒ อัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตน์
เป็นอุปารหุคคต ควรแก่ประดิษฐานศตูปัน ดังนแล้ว จึงทรงแต่งตั้ง
อุปารหุคคตทั้ง ๔ โดยพิสดาร คือ พระศกาคคอรหันต์ผู้มีพระคุณ
เจ้า ๑ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ๑ พระสาวกอรหันต์ ๑ พระเจ้าจักร
พรรดิราช ๑ ตัมบุคคตพิเศษ เป็นอุปารหุคคต ควรชงศตูปันญจุ
อริยชาติไว้ให้เป็นที่ไหว้ที่สักการบูชาด้วยเสื่อมใส ก็ถ้ามารจะ
เป็นชกนัจจยนำให้ตักเกิดในตักคติโลกสวรรค์ ตามก้ำถึงความเสื่อมใส
แห่งจิตต์ ซึ่งเป็นไปในศตูปันแห่งอุปารหุคคตทั้ง ๔ นั้น สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแต่งตั้งอุปารหุคคตทั้ง ๔ แก่พระอานนทเถรเจ้า
ด้วยประการฉะนี้.

ประทานโอวาทแก่พระอานนท์

ครกนนพระอานนทผู้มีอายุ เข้าไปยังวิหาร เหนียวซึ่งกบิลสัตถะ

๑. กบิลสัตถะ ไม่ทำเป็นรูปสี่ระยะถึง บางมติว่า กบิลสัตถะ ไม่ทำเป็นสี่ระยะใด ซึ่ง
คิดไว้จึงมาประตูกหน้าต่าง ถึงกันว่าเป็นมงคลแก่สถานที่.

คือทพตัมภการะ มีถิ่นฐานอาศัยกับศุภระพานร คำโบราณปดงความ
 ว่า ตักเพ็ชร ย่นรองให้อยู่ ว่า เขายังเป็นแต่ชบुकคตมกัจจาจะ
 คองทำยังไม้เสร็จ พระคำตาดพระองค์ใดเป็นผู้อนุเคราะห์ซึ่งเรา
 พระคำตาดองคั่นแห่งเราก็จกปรินพพานเสียแล้ว." ครงหน ตมเตจ
 พระผู้มพระภาค ครตฺเรยยกพระภิกษุทั้งหลาย ถามถงพระอานนท. ภิกษุ
 ทั้งหลายกราบทูลว่า "เข้าไปยังวิหารเห็นยอดตักเพ็ชรย่นรองให้อยู่"
 จงคาวรตตั้งให้หาพระอานนทมายังกเฝ้า แต่จงครตฺว่า "ดูก่อน
 อานนท อย่าเลย ท่านอย่าเสรำโศก อย่ารำไร เราได้บอกแต่ด้วยอย่าง
 หนึ่งแต่เคิมหาไม้หรือว่า 'ความเป็นตางๆ ความมีเงิน ความเป็นอย่าง
 อื่นจากตตั้งขารทกรทจเรญใจทงปวงนั้นแต่ มีได้่างเงิน' ดูก่อน
 อานนท ดังที่เที่ยงแท้ถาวรซึ่งตตั้งคั่นกั่น ตตั้งทงหลายจระพง
 ได้ในตตั้งขารนเคไไหน ตตั้งใดเป็นชองเกิดชองมชน อันบัจจยแคงชน
 มีควมฉิบหายเป็นธรรมดา อันบुकคตผู้ใดจะปรารภนาว่า 'ขอตั้ง
 หนึ่งอย่าฉิบหายเลย, ค่งนี้ ฐานะทตงนหม่ม. ดูก่อนอานนท ท่านได้
 อยูบุงฐากพระตถาคค ด้วยกายกรรม จจกรรม มโนกรรมท่มเมตดา
 ไม้เป็น ๒ ไม้มีประมาณ มาตงนถานนแล้ว ท่านเป็นบुकคตมบุญ
 ได้ทาแล้ว ท่านจงประกอบตามซึ่งควมเพียรเกิด ท่านจกเป็นผู้ไม่ม
 ชาติจระฉิบพตนี้ คือจกได้เป็นพระอรหันทโดยเร็ว." ตมเตจพระผู้ม
 พระภาคเจ้า ผู้ถงซึ่งวิเศษในพระชาติตนาคตงตัญญานได้ครตัพยากรณ
 พระอานนทด้วยประการฉะนี้.

ตรีศักรเสวีญพระอานนท์

ถ้าบั้น ส้มเต๋จพระผู้มพระภาค ตรีศักรเรียกพระภิกษุทั้งหลาย
ทรงแต่งตั้งซึ่งความที่แห่งพระอานนท์เป็นพุทธอุปัชฌาย์อย่างยิ่งว่า “ดู
ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้องค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายใด
ทัมแล้วในอดีต ภิกษุผู้อุปัชฌาย์ของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง
หลายนั้นเป็นอย่างยิ่ง ประหนึ่งอานนท์ผู้เป็นอุปัชฌาย์แห่งเรา ณ กาด
บดิน แม้องค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายใด จักมีใน
อนาคตเบื้องหน้า ภิกษุผู้อุปัชฌาย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหนักเป็น
อย่างยิ่ง ประหนึ่งอานนท์ผู้เป็นอุปัชฌาย์แห่งเรา ณ กาดบดิน, ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต ดำเนินด้วยปัญญา ย่อมรู้ว่า น
เป็นกาดเพอบริษัทจะเข้าพระศากยตถาคต นเป็นกาดแห่งภิกษุ นเป็นกาด
แห่งภิกษุณิ นเป็นกาดแห่งอุบาสก นเป็นกาดแห่งอุบาสิกา นเป็น
กาดของพระราชามหากษัตริย์ นเป็นกาดของราชมหาอำมาตย์ นเป็น
กาดของเดียรถีย์ นเป็นกาดของสาวกเดียรถีย์ อานนท์ยอมรู้อะไร
ที่บริษัททั้ง ๔ และพระราชามหาอำมาตย์และเดียรถีย์และสาวก
เดียรถีย์ จะเข้าพระศากยตถาคตทุกประการดังนี้” แต่นั้น พระองค์
ทรงแต่งตั้งข้ออัศจรรย์ & ประการในพระอานนท์โดยพิสดาร “เมื่อใด
ภิกษุบริษัท ภิกษุณบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกบริษัท เข้าไป
ใกล้เพื่อจะเห็นพระอานนท์ บริษัทนั้นแม่แต่ได้เห็นเขมแล้ว กัมจัก
ยินดี ถ้าอานนท์แต่งตั้งกรรมเดา บริษัทนั้นกัมจักศพนมด้วยภากิต

ของอาณนทฺ์ ไม่ยอมไม่เบียดด้วยธรรมกถาที่อาณนทฺ์แต่งตนคนเดียว ครั้น
 อาณนทฺ์นั่งทูลธรรมกถา บริษัททั้ง ๕ ซึ่งได้ตั้งคณิน กัมมจิตตยนิค
 และไม่ยอมไม่เบียด ประท้วงพระเจ้าจักรพรรดิราชา อันให้เกิดความ
 ขุ่นขมและไม่ยอมด้วยภาษิตแก่ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สัมณ-
 บริษัท ฉะฉาน.

ครุติเวียงเมืองกุสินารา

เมื่อสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า ครุติธรรมเจริญพระผู้เป็นเจ้า
 อาณนทฺ์ด้วยประการฉะฉานแล้ว พระอาณนทฺ์ผู้มอายุ จึงกราบทูล
 อารามนาจะเชิญเสด็จไปปริณิพพาน ณ พระมทานครอันว่า “ข้าแต่
 พระสัมพุทธเจ้า อย่าเสด็จปริณิพพาน ณ เมืองเล็ก เมืองดอน กิ่ง
 เมืองทนเดย พระนครใหญ่ ๆ ทั้งหลายอันมออยู่หลายตำบล คือ
 เมืองจาปา เมืองราชคฤหฺ์ เมืองสาวัตถี เมืองสาเกต เมืองโกตัมพ
 เมืองพาราณสี ล้วนเป็นพระนครใหญ่ ขอสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า จง
 เสด็จปริณิพพาน ณ มทานครเหต่านนเถค กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี
 ซึ่งเป็นมหาศาล ที่เจอมได้ในพระศตาคคเจ้ามออยู่มาก ณ มทานคร
 เหต่านน จักได้ทำซึ่งสักการบูชาพระธรรมแห่งพระศตาคคเจ้า เป็น
 มโหฬารสักการใหญ่ควรแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นอนาคาวิค-
 ปุริสัตว์ตณอจณิรมนุษย์ในโลก.” สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าครุติห้าม
 พระอาณนทฺ์ว่า “ดูก่อนอาณนทฺ์ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้นว่า ‘เมือง
 กุสินารานเป็นเมืองเล็กเมืองดอนเป็นกนกร’ ดังนเดย แต่ปางก่อน

ทริตตั้งให้แจ้งชาวปรีนิพพานแก้พวกมถลลขทริย

สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้า ทรงแต่งตั้งซึ่งความที่แห่งเมือง
กุกีนารา เป็นราชธานีใหญ่ที่เสด็จอยู่แห่งพระเจ้านาคเจ้าที่ค้ำจักร
พรรดิราช แต่ในกาลปางก่อนให้พระอนนททราบดีณะแดง ค้ำตั้ง
พระอนนทให้เข้าไปบอกมถลลขทริยให้ทราบ ว่า พระศาสดาเจ้าจัก
ปรีนิพพาน ณ ยามที่สุดแห่งราตรี ณ วันนั้น อย่าให้มถลลขทริยทั้งหลาย
มีความเดือดร้อน ณ ภายหลังว่า “พระศาสดาเจ้าได้ปรีนิพพานแล้ว
ณ ความเข็ดของเรา เราทั้งหลายไม่ได้เห็นพระศาสดาเจ้าในกาลที่สุด
ดังนี้. พระอนนทเถรเจ้ารับดูศาสนาดีแล้ว ก็ถอยบาตรจวรเข้าไปยัง
เมืองกุกีนารา พอมถลลขทริยทั้งหลายมาประชุมอยู่ ณ ดัณฐาคาร
ศาลาด้วยภิกษุอื่นหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้าจึงเข้าไปยังโรงที่ประชุมนั้นแล้ว
แจ้งความว่า “ดูก่อนวาตีฏฐะ อุดมโคตรทั้งหลาย ความปรีนิพพาน
แห่งพระศาสดาเจ้า จักมี ณ ยามที่สุดแห่งราตรีในวันนั้น ดูก่อนวาตีฏฐะ
ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงรีบออกไปเถิด ๆ อย่าได้มีความเสียใจ
เมื่อภายหลังว่า ‘ไม่ได้เข้าไปในกาลที่สุด’ ดังนี้เลย.” เมื่อมถลลขทริย
กับโอรสแต่ละสุณิศาแต่ละปราชิต ได้ฟังคำแห่งพระอนนทผู้มอายุ
แล้ว ก็ทรงพระกำลังโรได้กาตรเสวยทุกขโถมันต์ ๓ ยายสมนถกแซน
ทั้ง ๒ ขนแล้วกวราครวญอุตมถลลขทริยเกิดออกประหม่อมเท่าอันชาติ ไร่ไร
ไร่พันถึงสมเด็จพระโลกนาถว่า “สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคจักปรี
นิพพานเสียพลันนัก พระผู้มคเจ้าจักปรีนิพพานเสียเร็วนัก ดวงจักขุ

จักอันตรธานในโลกละดับพตหนัก.” มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย ก็ราพัน
 ว่าจะรักดื่มเต็มใจพระทศพลเจ้า ด้วยประการต่าง ๆ พร้อมทั้งโอรสและ
 สุณิสาและประชาชนดี เสดยทุกข์โทมนัสได้ภาครอยู่ณนั้น เดี๋ยวไปถึง
 ดำดวันยังดำเนินกัแห่งพระชานนท์. พระผู้เป็นเจ้าคิดเห็นว่า “ถ้าจะให้
 มัตถกษัตริย์เรียงองค์เข้าไปถวายบังคมพระผู้มพระภาคไซ้ร ก็จักไม่
 ไตถถวายบังคมครบทุกองค์ ราตรีก็จักสว่างเสียก่อน อย่ากระนั้นเดย
 เราจักจัดโดยปริวัฏฐ์แห่งสถุกุฏ ๆ ให้ถวายอภิวาทบังคมพระผู้มพระภาค
 กราบทูลให้ทราบว่ มัตถกษัตริย์ชอน ๆ ทั้งบุตรทั้งภริยาทั้งบริษัท
 ทั้งอำมาตย์ ถวายบังคมพระบาทแห่งพระผู้มพระภาคด้วยเคียรเกล้า
 แห่งคน ๆ” ดังนี้เถิด พระผู้เป็นเจ้าคิดแล้ว ก็จัดโดยวงสถุกุฏให้ถวาย
 บังคม กราบทูลโดยนัยนั้น ให้มัตถกษัตริย์ได้ถวายอภิวาทเสร็จใน
 ปฐมยาม ส่วนเบของคันแห่งราตรี.

โปรดสุภัททปริพพาชก

จะกล่าวอินด้วยบังฉิมลักษิต่างกพุทธเจไนย. สมัยนั้น
 ปริพพาชกหนึ่งชื่อสุภัทท อาศัยอยู่ ณ เมืองกุสินารา. สุภัททปริพพาชก
 นั้นเคยเห็นว่า “พระสมณโคตมจักปรีนิพพาน ณ ยามที่สุดแห่งราตรีวัน
 นี้แล้ว.” สุภัททปริพพาชกคิดเนอความตามที่คนได้ยินมาแต่ปริพพาชก
 ที่เป็นอาจารย์เก่า ๆ กล่าวสืบ ๆ มาว่า “องค์พระตถาคตอรหันต-
 ติมมาตัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมยังเกิดชนในโลกละดับพตบาง

ครึ่ง” ความปรินิพพานแห่งพระสมณโคตม จักมี ณ ยามที่สุดแห่ง
 ราตรีวันหนึ่ง ความดั่งด้ายขอมึงเกิดแดงแก่เรากิมอยู่ เรากเป็นผู
 เต็มใจอย่างนั้นว่า “พระสมณโคตมดำมารกอยู่ เพื่อจะแต่ดงธรรม
 ให้เราละความดั่งด้ายนั้นเสียได้ ควรที่จะรีบออกไปเฝ้าพระโคตมเจ้า
 ผู้สมณะเสียโดยพลัน ณ ราตรีวันหนึ่ง” ถ้าคับนั้นผู้ภิกษุทปริพาชกจึงไป
 ยิ่งต่ำถวัน ถึงสำนักพระอาณนทเถรเถร เถาะความตามทคนตำรนั้นให้พระ
 อาณนทฟังเถรเถร จึงวอนจะขอเฝ้าพระผู้มพระภาค. พระอาณนทเถรเจ้า
 จึงทททานว่า “ดูก่อนผู้ภิกษุทอายุ อย่าเลย ท่านอย่าได้เบียดเบียพ
 พระศภาคเจ้าให้ลำบาก พระผู้มพระภาคทรงลำบากพระกายอยู่แล้ว”
 ผู้ภิกษุทปริพาชกจึงวอนพระอาณนทถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง พระอาณนท
 ทททานไว้ฉะฉนั้น. สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้าทรงโดยนพระอาณนท
 เจริจากับผู้ภิกษุทปริพาชกแล้ว ตำรดีเรียกพระอาณนทว่า “ดูก่อน
 อาณนท อย่าเลย อาณนท จงอย่าห้ามผู้ภิกษุท ๆ จงได้เห็นพระ
 ศภาคเกิด ผู้ภิกษุทจะคลตามบัญญัติอันใดอันหนึ่งกระเรา ก็จักเป็นคน
 มุ่งความครสูทวถดงแดงและถามซึ่งปัญหาทั้งปวงนั้น จักไม่เพ่ง
 ความเบียดเบียพให้พระศภาคลำบาก, อนึ่ง เราอันผู้ภิกษุทได้ตาม
 แดงจักพยากรณ์เนื้อความอันใดแก่ผู้ภิกษุทนั้น ผู้ภิกษุทจะจรทวถดง
 ซึ่งเนื้อความนั้นฉะฉนั้น.” ถ้าคับนั้น พระอาณนทเถรเจ้าจึงเคอ
 ผู้ภิกษุทว่า “ดูก่อนผู้ภิกษุท ท่านจงไปยังที่เฝ้าเกิด พระผู้มพระภาคเจ้า
 ทำโอกาสประทานช่องแก่ท่านให้เข้าเฝ้าแล้ว.” จึงผู้ภิกษุทปริพาชก

เข้าไปเฝ้า ทำสัมโมทนียกถาปฏิสันถาร นั่งฉันทควรแล้ว ทูลถาม
ถึงคดีกรรณาจารย์ครูทั้ง ๖ คน คือ ปุณณกัณโธปะ มักขติโคศาต
อชิตเกสสัมพต ปกุกุทธกัจจายนะ ตัญชยเวเดตฺถฐบุตฺร นิครนถนาฏบุตฺร
ซึ่งครอบครองหมู่คณะ ชนเป็นอันมาก สัมมคิดว่าเป็นคนดีคนประเสริฐ
นั้น ว่า “ได้คร้ด้วยบัญญัติตามปฏิญญาของคน ๆ ครอบทั้ง ๖
ครูหรือ หรือไม่ได้คร้ด้วยทั้ง ๖ หรือคร้ด้วยแต่บางจำพวก ๆ ไม่
คร้ด้วยเป็นประการไร?” สัมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ดูก่อน
สุภัททะ อย่าเลย ชื่อนั้นจงยกได้ เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน ท่าน
จงฟังธรรมนั้น ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์เถิด เราจักภาษิต ฌบัตฺต^๕”
สุภัททะรับพุทธพจน์โดยเคารพแล้ว สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าตรัส
เทศนาว่า “ดูก่อนสุภัททะ มรรคาคือข้อปฏิบัติมีองค์ด้วยจะ ๘ อย่าง
เป็นอริยะไปจากข้าศึก เป็นมรรคาประเสริฐ ไม่มีอยู่ในธรรมวินัยคำ
สั่งสอนอันใดแล้ว สัมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ย่อมไม่มีในธรรมวินัย
นั้น. ดูก่อนสุภัททะ ก็แต่มรรคามีองค์ด้วยจะ ๘ อย่าง เป็นอริยะไป
จากข้าศึก เป็นมรรคาประเสริฐ มีอยู่ในธรรมวินัยคำสั่งสอนอันใด
แล้ว สัมณะคือท่านผู้ให้กิเลสบาปธรรมระงับได้จริง ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓
ที่ ๔ ย่อมเกิด^๕ในธรรมวินัยนั้น, ดูก่อนสุภัททะ มรรคามีองค์ ๘
ประการ เป็นอริยะไปจากข้าศึก เป็นมรรคาอันประเสริฐ มีอยู่ใน
ธรรมวินัย สัมณะที่ ๑ ก็มีในธรรมวินัย^๕แห่งเดียว สัมณะที่ ๒
สัมณะที่ ๓ สัมณะที่ ๔ ก็มีในธรรมวินัย^๕แห่งเดียว (อธิบายว่า

สมณะท่านผู้ให้กำเนิดบาปกรรมส่งบรรจบได้จริง ที่ ๑ คือโศคานัน-
 บุคคล ที่ ๒ คือตักทาคามิบุคคล ที่ ๓ คืออนาคามิบุคคล ที่ ๔ คือ
 ชนาควอรหันต์ ย่อมมีจริงในธรรมวินัยนี้ด้วยเถานัน) ดทิ
 แห่งผู้นั้นนอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เป่าไปจากสมณะผู้
 ทวอง คือจะส่งออกไปด้วยประการไร ๆ สมณะพิเศษ ๔ เหล่าคงไม่มี
 ชนเดย ในดทิชอนจากตักคธรรมวินัย, ตุก่อนตักททะ ก็ถ้าหากภิกษุ
 ทงทตายเหต่านจะพงอยู่ตอยุชอบแล้วไซริ โลกก็จะไม่พึงคูนย์เป่า
 จากพระอรหันต์ทงทตาย." สมเด็จพระผู้มพระภาค ครัดเทศน์นาแต่ดง
 ธรรมวินัยนาเป็นนียยานิกะ เป็นที่เกิดแห่งสมณะพิเศษอริยบุคคล ๔
 จำพวกนั้นแล้ว จึงครัดพุทธนิพนธ์คาถาว่า "ตูก่อนตักททะ เรา
 ได้ ๓๐ หย่อน ๑ โดยวีย ได้บรรพชาแต่ดวงทว่า อะไรเป็นกุศล ๆ
 ดงนอินโค เราได้บรรพชาแล้วแต่กาลใดมาจนบัดนี้ นับได้ ๕๐ ยัง
 ด้วย มี ๑ แม้สมณะผู้เป็นไปในประเทศแห่งธรรมทเป็นเครของนำออก
 ไป ไม่มีณภายนอกแต่ธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ไม่มี
 ณ ภายนอกแต่ธรรมวินัยนี้ ดทิชดิมยเป็นเครของส่งต่อนแห่งผู้น ว้าง
 เป่าไปจากสมณะผู้ทวอง, ตูก่อนตักททะ ถ้าภิกษุทงทตายเหต่าน
 จะพงอยู่ตอยุชอบแล้วไซริ โลกก็จักไม่พึงว่างเป่าจากพระอรหันต์
 ทงทตาย." เมื่อสมเด็จพระผู้มพระภาค ครัดธรรมเทศน์นาดงนแล้ว

๑. ถ้าปรารถนถึงพระธรรมวินัยนี้ น่าจะเป็นของพระธรรมสังคทาการยี่ ชุเข้าในพระ-
 โยษฐ์ของพระศาสา. ว. ว.

สุภททปริพพาซกถรรเวรัญญความเต็มใส่แฉะพระธรรมเทศนา แฉะตง
 คนเป็นอุบาสก แฉะตงชอบบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยว่า “ข้า
 แฉะแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนัก
 แห่งพระผู้มีพระภาค.” พระโศกนาถจึงครัดแฉะตงวิรัชคฤยปริวาส
 ตามวินัยนิยมว่า “ดูก่อนสุภททะ ผู้ใดเป็นอัญญุเดียรัถยอยู่ในก่อน
 มาปรารภนามบรรพชาอุปสมบทณ ธรรมวินัยนี้ ผู้หนยอมอยู่ปริวาส ๔
 เดือน ค่อดวง ๔ เดือนแฉะตง ฤกษุทั้งหลายมีจิตค่อนเดียรัถยเกิน
 ๗ หินดีได้แฉะตง เธอจึงให้ผู้นั้นบรรพชาอุปสมบท เพื่อความเป็นฤกษุ
 ก็แฉะตงว่าในกาลอยู่คฤยปริวาสนี้ เราจักประมาณต่างแห่งบุคคล
 ค่อยกเว้นให้เป็นพิเศษแฉะตงเพราะบุคคล.” สุภททปริพพาซกกราบทูลตาม
 ความเต็มใส่แฉะตงแห่งคนที่เป็นไปกต่าหาญว่า “ข้าแฉะแต่พระผู้มีพระภาค
 ถ่าคฤยปริวาสมีกำหนด ๔ เดือนนั้นแฉะตงแล้ว ข้าพระองค์จะอยู่ให้
 นานถึง ๔ ปี ค่อดวง ๔ ปี ฤกษุทั้งหลายจึงให้ข้าพระองค์บรรพชา
 อุปสมบทเพื่อเป็นฤกษุเกิด.”

ถ้าดับนั้น ส่มเด็จพระผู้มีพระภาค ครัดเรียกวระอาณนทว่า “ดู
 ก่อนอาณนท ถ่ากระนั้นท่านทั้งหลายจึงให้สุภททะบรรพชาอุปสมบท
 เกิด.” พระอาณนทเถรเจ้ารับพุทธานคตัพพจน์ เพื่อจะให้สุภททะ
 บรรพชาอุปสมบทโดยพุทธรประสงค์. จึงสุภททปริพพาซกถรรเวรัญญ
 พระอาณนทว่า “ข้อซึ่งพระอาณนท อันพระค้ำดาได้ทรงอภิเชกด้วย
 อันแฉะตงสาถิภาภิเชก ในกิจให้รับบรรพชาอุปสมบทข้าพเจ้านั้น เป็น

ตามากของพระอนนทฺ์ พระอนนทฺ์โคกแก้ว.” สุกัททปริพพาชก
โคกแก้วซึ่งบรรพชาอุปสมบทในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค.

[สุกัททะเป็นสักขีสาวก]

พระผู้มีเจ้าสุกัททะผู้มีอายุอุปสมบทแล้วไม่นาน ท่านได้ตัด
ออกจากหมู่ ตั้งอยู่คนเดียว เมื่อเป็นภิกษุไม่ประมาท มีความ
เพียรให้กิเลสเว้าร่อน มีคนตั้งไปมุ่งค้อภิกษุเป็นเบองหน้อยอยู่ ไม่
นานเดยก็ทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล เป็นพระอรหันตของคหิง. พระผู้มี
เจ้าสุกัททะนั้น ได้เป็นสักขีสาวก คือสาวกที่เห็นองค์สุดท้ายแห่งพระ
ผู้มีพระภาค. และข้อซึ่งสุกัททะได้อุปสมบทแล้วสำเร็จพระอรหัตต
เมื่อใดนั้น ในพระบาตแสดงแต่เพียงว่า ท่านอุปสมบทแล้วไม่นาน
ไม่ได้แสดงตรงณะเพราะว่า สำเร็จพระอรหัตตในราตรนั้น แต่คำว่า
ค้อสมัยอื่น กาดอื่น ครองอื่น ก็มีได้แสดงไว้ในพระบาต กล่าวแต่
ว่าท่านอุปสมบทแล้วไม่นานเท่านั้น คำเบองหลังชื่อว่า ท่านได้เป็น
สักขีสาวกขององค์สุดท้ายแห่งพระผู้มีพระภาค ดังนี้ ควรที่จะตั้งนัยฐานว่า
สำเร็จพระอรหัตตในราตรนั้น. ในคัมภีร์สุ่มังคละวินิจฉัยนี้ อรรถกถา
ทมิฬิกาย พรรณนาเนอความใหม่หาปรินิพพานสุครุทนนว่า “ คังได้
ตัดับมา พระอนนทเถระ นำซึ่งสุกัททปริพพาชกนั้นไปที่ควรสงวน
หนึ่งแก้ว เหนานานนแตกะบอกนาชบศรัษะให้สมช่มแก้ว กล่าวซึ่ง
กัมมัญฐานมประชมนแห่งอาการ & ที่ท่านกำหนดด้วยหนึ่งเป็นอารมณ
แล้ว ปดงดงซึ่งสมและหนดแก้ว ให้งน่ายอมด้วยนาฝาดทงหลาย

แล้ว ให้ซึ่งสรณะทั้งหลายให้สำเร็จตามเนรบรรพชาแล้ว นำมา
 ยังสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค. สมเด็จพระผู้มีพระภาคให้สุภัททะนั้น
 อุปสมบทแล้ว ทรงบอกซึ่งกัมมฏฐาน. พระสุภัททะภิกษุนั้น ถอนเขา
 ซึ่งกัมมฏฐานนั้นแล้ว อธิษฐานซึ่งจกกรรม ณ ส่วนข้างหนึ่งแห่งสวน
 ลำดวน ท่านตั้งค้อพยายามมิได้หยุด ชำระวิบัติส่นาบัญญัติให้บริสุทธิ์
 จากอุปกิเลสตัณหาซึ่งพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว
 มาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งอยู่. พระธรรมสังคาคหเกเรเจ้า
 อาศัยเนอความดังกล่าวนั้น จึงได้กล่าวว่ “ท่านอุปสมบทแล้ว
 ไม่นาน ฯลฯ ดังนี้ ในพระบาตัมหาปรินิพพานสูตรนั้น. พระ
 อรรถกถาจารย์เจ้าพรรณนาด้วยบรรพชาอุปสมบท และความสำเร็จ
 พระอรหัตต์แห่งพระผู้เป็นเจ้าสุภัททะนั้น ด้วยประการดังนี้.

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

ถ้าตบนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค ครั้นเรียกพระอานนท์ให้เป็น
 ผู้รับเทศนา ประทานพุทธโอวาทแก่ภิกษุบริษัท เพื่อจะให้มีความเคารพ
 ต่อธรรมและวินัย ดังนี้ในที่แห่งพระศาสดาว่า “ดูก่อนอานนท์
 ความดำรงนี้ จะพึงมีบางแก่ท่านทั้งหลายว่า ‘ปาพจนค้อศาสนธรรม
 มีพระศาสดาตวงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี’ ดังนี้
 ดูก่อนอานนท์ ท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดี
 อันใด อันเราได้แต่คงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรม

แต่ฉันทนัยนี้ จักเป็นคำสดาแห่งท่านหงหยาย โดยกาตที่ต่องไปแด้ว
แห่งเขา."

[ครัสให้ภิกษุเรียกกันด้วยคารวโวหาร]

สมเด็จพระผู้มพระภาค ทรงตั้งสอนให้ภิกษุบริษัทเกิดความ
สำคัญ ซึ่งธรรมแต่ฉันทนัยโดยเป็นคำสดาดด้วยประการคังนแด้ว เมื่อ
จะทรงแสดงซึ่งจาวัดในอนาคค ให้ภิกษุร้องเรียกซึ่งกันแะกันโดย
โวหารอันสมควรแก่ภิกษุมัพรรษายุกาตมากแะน้อย จึงครัสแก่
พระอานนท์ว่า "ดูก่อนอานนท์ บคณ ภิกษุหงหยาย ย่อมร้องเรียก
ซึ่งกันแะกัน ด้วยวาเทถ้อยคำว่า 'ฮาอุโส ๆ' ทั้งแกทังฮอนเสมอ
กัน ฉันทโค ด้วยต่องไปแห่งเราแด้ว ท่านหงหยายอย่าฟังเรียกกัน
แะกัน ฉันทนเดย, ภิกษุผู้เถระแก่พรรษา ฟังเรียกภิกษุที่ฮอนกว่า
ตน โดยชื่อโดยโคตร หรือโดยคำฮาอุโสก็ตาม ฝ่ายภิกษุใหม่
ที่ฮอนโดยพรรษา ฟังเรียกภิกษุเถระที่มพรรษาแก่กว่าตนว่า 'ภนุเค'
หรือว่า 'ฮายสุมา' ฝอนฝันทตามควรที่เป็นคารวโวหาร.

[วิธิลงพรหมทัณฑ์]

ดูก่อนอานนท์ ถ้าสังขัปรารภนาจะถอนตักขาบทเด็กนัยเสย
บ้าง เมื่อเราต่องไปแด้ว ก็จงถอนเถิด. ดูก่อนอานนท์ เมื่อเราต่อง
ไปแด้ว สังขัฟังกทำพรหมทัณฑ์แกฉันทนภิกษุเถิด." พระอานนท์ทูล
ถามว่า ข้าแต่พระผู้มพระภาค พรหมทัณฑ์เป็นไฉนเด้า? พระ
องค์ครัสว่า "ดูก่อนอานนท์ ฉันทนภิกษุจะฟังกปรารภนาเจรจาคำใด

“กัฬเจรจาคันนึ ฉนณภิกษุณึ อึนภิกษุทงฺหตาย ไม้พ้งว่า ไม้พ้ง
โอรุท ไม้พ้งตั้งส่อนเดย อึนหซอว่า พรหมทณั.”

ดำคณน ต้มเค็จพระผู้มพระภาก ตรัสเรียภิกษุทงฺหตายว่า
“คู่อึนภิกษุทงฺหตาย ถ้าหากคความสงัดยหรือคความเค็อบคแดงใน
พุทท ในชรรม ในสงฆ์ ในมรรค หรือในปฏิปทา จะพ้งมีบั้งแก้
ภิกษุรูปหนึ่งไซริ ท่านทงฺหตายจกตามเค็ค ท่านทงฺหตายจกอย่าได้
เป็นคณมีคความเค็คคอรึน ณ ภายทงฺงว่า ‘พระค้ำสตาอยึณะเพาพะหน้า
แเดว เราทงฺหตายไม้ได้มรรคเพอจะภาม ณ ทึณะเพาพะพระพุคคริ.’ เมอ
พระองคัคัตรีปวารณาให้ทึตถามตงฺนนแเดว ภิกษุทงฺหตายกัฬงอยุ
เมอทรงปวารณาณะนถง ๓ คริ ภิกษุทงฺหตายกัฬงอยุทุกองคัใน
พุททบวิจวามณชกนณ. จึงพระอนนทเลวเจ้ากรวบทูตว่า ‘ข้าแเค
พระผู้มพระภาก ซอึนเป็นอึคัจรรย ข้าพระองคัมาเค็อมได้แเดวว่า
ภิกษุซงจจะมีคความสงัดยเค็อบคแดงในพระรัตนคัรย ในมรรค แตะ
ในปฏิปทา ไม้แเคองคหนึ่งไม้มีในภิกษุสงฆ์หมนุแเดว.’ พระองคั
คัตรีว่า ‘คู่อึนอนนทึ ท่านมากถ่าวบคึน เพาพะคความเค็อมได้
จริงแเดว ญานแห่งพระคคาคคัทึยงึริในซอึนนี้ ตามเป็นจริงว่า
‘คความสงัดยเค็อบคแดงในพุทท ในชรรม ในสงฆ์ ในมรรค
หรือในปฏิปทา ไม้มีไม้แเกภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสงฆ์หมนุ, เพาพะว่า
ภิกษุทงฺหตาย ๕๐๐ นึ ภิกษุใดค้ำโดยคณพิเค็ช เรอเป็นได้ตามัน
มึอึนไม้ฉิบหายเป็นชรรมคานิยมได้แเนว่า มึอึนจะคัตรีซงมรรคคต

เมของบนเบนทไปณ เบนงหน้า เขตทง ๕๐๐ นถวนแต่อริยมกคด ไม่
เจอปนด้วยปลุกนเดย.”

[บัจฉิมโอาท]

ดำคัมพน ถ่มเด็จพระผู้มพระภาก ตรัสเรียกภิกษุทงหลาย
ประทานบัจฉิมโอาทว่า “ดูก่อนภิกษุทงหลาย บัดนี้เรารู้พระศกาคค
เคอนทงทงหลายให้รู้ ถังซารทงหลายมคความเด็อมคความนิบหายไป
เป็นธรรมคา ทานทงหลายจงยังกิจทงปวงอันเป็นประโยชน์คนและ
ประโยชน์ผู้อื่น ให้บริบูรณ์ด้วยไม่ประมาทเกิด.” อันนเป็นพระวจาที่
ผู้ตั้งแห่งพระศกาคคเจ้า ถ่มเด็จพระผู้ทรงพระภาก เด็จจประทม ณพระ-
แทนที่ปรีนิพพาน พระองค์ได้รวบรวมซึ่งโอาททงปวงที่ได้ประทาน
แล้วถ่น ๔๕ พรรษานนถงในคความไม่ประมาทอันเด็ยอนนเด ประทาน
แก่ภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทในอวสานกาล ด้วยประการถนนี้.

นิพพาน

แต่นนพระองค์มได้ตรัสอีกเดย ทรงทำปรีนิพพานบริกรรมด้วย
อนุพุทธวิหารถ่มมาบคทง ๘ พระธรรมตั้งคาหกเถรเจาทงหลายแสดง
ไว้คงน:—

[อนุพุทธวิหารถ่มมาบค]

ดำคัมพน ถ่มเด็จพระผู้ทรงพระภาก ทรงเข้าปฐมณาน ออก
จากปฐมณานเด็จ เข้าทุคคณาน คคคคณาน จคคคคคณาน ควบ

รูปาพจรธมามักทั้ง ๔ ตามลำดับนั้น ออกจากฉานทั้ง ๔ แล้ว เข้า
 อรูปธมามักทั้ง ๔ คือ อากาด้านัญญาขณะ วิญญาณัญญาขณะ
 ธากัญญาขณะ เหวงัญญานาดัญญาขณะ ตามลำดับ ออกจาก
 เหวงัญญานาดัญญาขณะธมามักแล้ว ทรงเข้าตั้งัญญาเวทียิต
 นิโรธธมามัก คัมภีร์คตังขาร คือตั้งัญญาแฉะเวทนา พระองค์ทรง
 เข้าอนุभवอาหารธมามักทั้ง ๘ ด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้น พระชานนทผู้มีอายุ ถ้ามพระผู้เป็นเจ้าอนุตรขเถระว่า
 “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอนุตรขะ ดมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพาน
 แล้วหรือ?” ครูก่อนชานนทผู้มีอายุ ดมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยัง
 ไม่ปรีณิพพานก่อน พระองค์ทรงเข้าตั้งัญญาเวทียิตนิโรธธมามัก”

ลำดับนั้น ดมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จอยู่ในนิโรธธมามัก
 ตามกาลที่พระองค์ทรงกำหนดแล้ว เสด็จออกจากนิโรธธมามักแล้ว
 เข้าตั้งัญญานาดัญญาขณะ ธากัญญาขณะ วิญญาณัญญา
 ขณะ อากาด้านัญญาขณะ เป็นปฏิโตมถอยหลังฉะนี้แล้ว เข้าตั้ง
 รูปาพจรฉานทั้ง ๔ เป็นปฏิโตมตามลำดับ คือ จตุคตฉาน กคิย
 ฉาน ทคิยฉาน ปฐมฉาน ครั้นเสด็จออกจากปฐมฉานแล้ว ก็
 ทรงเข้าทคิยฉาน ออกจากทคิยฉานแล้ว เข้าตั้งคคิยฉาน ออก
 จากคคิยฉานแล้ว เข้าตั้งจตุคตฉาน เสด็จออกจากจตุคตฉาน
 แล้ว พระองค์ปรีณิพพานแล้ว ในลำดับแห่งความพิจารณาขององค์แห่ง
 จตุคตฉานนั้น ณ บัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุณณมี มหาเมฆคต

สมัย ด้วยประการฉะนี้.

ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ก็บังเกิดมหัศจรรย์ แผ่นดินไหวใหญ่สะเทือนสะท้าน เกิดการโถมซัดขึ้นตยคตยของ กตองทิพย์กับดินถล่มถ้านั้นดำเนินในอากาศ พร้อมกับปรินิพพานแห่งสมเด็จพระบรมโสดนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น เป็นมหาโกลาหลในบัดนี้มากถด ดำเร้าโดยธรรมคานิยมบันดาลให้เป็นไปในปรินิพพานสมัย ด้วยประการฉะนี้.

แต่เมื่อสมัยพร้อมกับปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคนั้น ท้าวสัทหมันต์พรหม ได้กล่าวคาถาแสดงความตั้งเวรแค้นแค้นใจแห่งคนมีความว่า “บัณฑิตคิดทวงปวงถ้วนหน้า ไม่มีเหลือในโลก ถ้วนจะทอดทิ้งซึ่งร่างกายไว้ถมปฐพี, ในโลกไรเล่า แต่องค์พระศากยซึ่งเป็นพระศาสดา ทรงพระคุณอันใหญ่หลวงเช่นนี้ ไม่มีผู้ใดจะเปรียบปาน ทรงพระสยัมภูญาณครีตรู้อยู่โดยดำพิง พระองค์ทรงสถิตอยู่คือทศพตญาณแล้ว ยังมีถาวรมันคงดำรงอยู่ได้ ยังมาดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว ควรจะตั้งเวรตถคณิก.”

ฝ่ายท้าวโกสีย์เทวราช ได้กล่าวพระคาถามีความว่า “ตั้งซารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีเกิดขึ้นและเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ย่อมเกิดขึ้นและดับไป ไม่ยั่งยืนถาวรมันคงดำรงอยู่ได้ ความที่ตั้งซารนามรูปเบญจขันธ์เหล่านี้ระงับเสียมิไคเป็นไป นำมาซึ่งความทุกข์เหตุตั้งซารทุกข์ คือซาคิขรามณะมิได้มาครอบงำ.”

ฝ่ายพระอนุรุทธเถระเจ้าผู้มีอายุได้กล่าว ๒ พระคาถามีความว่า
 “พระพุทฺธเจ้า มัจจคคณนงฺกนทโนโตภชรรวมทัง ๘ ทานไม่หวน
 ไหว ตมธัสสาสะหายใจก่อน และบัสสาสะหายใจดับดับสิ้นไม่
 แล้ว พระมุนีโตกนาถมิได้หวนไหวสะทกสะท้านด้วยมรณธรรมอันใด
 อันหนึ่ง ทรงปรารภทำซึ่งสันติความระงับ คือนิพพานเป็นอารมณ์
 ทำแล้วซึ่งกาละอันใด อันพันวิสัยสามัญญสัจจ์ พระองค์มัจจคคณนง
 สะทกสะท้านหุดหู่พรังค่อมรณธรรมเคย ได้อดกลั้นซึ่งทุกข-
 ภาวด้วยสติสัมปชัญญะอันสูงสุด ความพ้นแห่งจิตต์ด้วยอนุภาทิเสส-
 นิพพานได้มแล้ว ประหนึ่งประทับอันไฟโรจนชัชวาลดับไปฉะนั้น.”

ฝ่ายพระอานนท์ได้กล่าวพระคาถามีความว่า “เมื่อพระสัมมา-
 สัมพุทฺธเจ้า ผู้ประกอบด้วยอาการอันประเสริฐทั้งปวง ดับขันช-
 ปรีนิพพานแล้ว มหัทธีจรรยอันให้สยตถยของสังขหवादและให้โสมชาติ
 ชุขฺขัน ได้เกิดมแล้ว ณ ครังนั้น ปรากฏแก่เทพตามมนุษย์ทั้งหลาย.”
 ทานทั้ง ๘ องค์ได้กล่าวคาถาแสดงความตั้งเวชแห่งคน ๆ ด้วย
 ประการฉะนี้

ก็แต่ถาแสดงเรื่องปรีนิพพาน แห่งสัมเด็จพระมุนีพระภาคเจ้า
 ฉะนี้ ควรเป็นที่ตั้งแห่งความตั้งเวชและไม่ประมาทของสาธุชนบัณฑิต-
 ชาติผู้ดับโดยอ่อนน้อม จะให้หยั่งรู้สภาพปกติแห่งสังขาร โดยเป็น
 อนิจจตาภิธรรม มิได้มีความถาวรมั่นคงดำรงอยู่ได้ ถ้วนเป็นของมี
 ความพิโยคแปรผันเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เพราะว่าอันอนุภาทินก-

ตั้งชาว ว่างกายที่มเวทนาสัญญาและเจตนาครองนี้ ย่อมคกอยู่ใน
 วิสัยแห่งชรามรณะถ่ายเดียว มิได้มีผู้ใดดวงพัน แม้แต่องค์พระ
 ตถาคตก็พดด้มมาด้มพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระศาสดาผู้ประเสริฐในโลก
 มิได้มีผู้ใดจะเปรียบปาน ยังมาแต่ด้จดับขันชปรินิพพาน มิถาวร
 ดำรงอยู่ได้ ควรแต่ที่ด้สาชชนจะพึงด้มีความด้งเวชและไม้ประมาท
 แด้วงหาชบายที่พึงแก่คนในทางกุศลด้มมาปฏิบัติ อันจะด้ำเร้จเป็น
 มรรคาแห่งด้กคิด้จวรรคและนิพพาน ด้วอำนาจแห่งอัปมาทธรรม
 โดยกาดเป็นนินทร.

อุปภาส

[ถวายพระเพลิงพระพุทธรสรีระ]

ครนเมื่อด้มด้จพระผู้มพระภาค องค์อรหันตด้มมาด้มพุทธเจ้า
 ด้จดับขันชปรินิพพานแด้ว ด้จวนราครย้งเหตออยู่ยงไม้ด้ว่าง พระ
 อนุรทกับพระชานทกัแด้จงชรรมักถาไปพดาง ใ้ห้วิษทช้นจิตค
 ด้วด้งเวชและด้เอมไม้ คามควรแก่กาด คามควรแก่บวิษท ครน
 ด้ว่างแด้วพระอนุรทเชรเจ้าบัญญัติชษาพระชานทให้ไปบอกมัตถกษัตริย
 เมืองกุสินาราให้ทราบช่าอปรินิพพาน. ครนนั้น มัตถกษัตริยทงหลาย
 มาประชุมพร้อมกันอยู่ ณ ด้ฐฐาคารถาน ด้วยกณณะเนื่องด้วเรื่อง
 ปรินิพพานนนอย่างด้ยจ ทรงรำพึงการคอบปฏิบัติตามพระพุทช-
 ประสงค์และเถราชิบาย เกตอจจะมา ณ ราครด้มัย ด้จมาพร้อมอยู่

ณ ที่ประชุมนั้น พระอานนทเถรเจ้าไปถึงต้นฐานศาลาคำตา แดงดงให้
 มัตถกษัตริย์ทราบบว่า “สมเด็จพระผู้มพระภาคปรีนิพพานแล้ว.” พอ
 มัตถกษัตริย์และโอรสและสุนัจฉาและประชาชนได้สดับคำพระอานนท
 แดงดงว่า “สมเด็จพระผู้มพระภาคปรีนิพพานแล้ว” ดังนี้ ด้วย
 ทุกขโทมนัสกำสรดโศกาดูร โดยกำดังความเดือดมิได้ในพระองค์ และ
 ประสงค์จะให้ทรงสถิตอยู่สันถาดนาน พระองค์เป็นดวงจักขุมา
 อัครธานเดี่ยวในโถกดับพัตนนัก. ครั้น มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย
 ดำรัสให้บุรุษทั้งหลายไปประกาศทั่วพระนครกุสินารา บันดาลสุคนษ
 ชาติของหอมและมาถาระเบียบบุปผวิภักดิ์และคนครมีเท่าไรให้มาประชุม
 พร้อมแล้ว มัตถกษัตริย์ก็นำเอาสุคนษชาติและมาถัย และสัตว์พ
 คนครกับผ้า ๕๐๐ พับ เสด็จไปยังศาลาวันที่เสด็จปรีนิพพาน ทำ
 ด้การบูชาพระธรรมแห่งพระผู้มพระภาค ด้วยพ้อมรำขบรวงประโคม
 คนคร และมาถัยสุคนษชาติเป็นอนุเภาการโกธาทอด คาคพदान
 ประดับด้วยพวงดอกไม้ ตกแต่งโรงงานอยู่ ถัดวงไปวันหนึ่ง มัตถ
 กษัตริย์ทั้งหลายดำรัสว่า “วันพตบคำเดี่ยวแล้ว ต่อพรุ่งเกิด เรา
 ทั้งหลายจึงจักถวายพระเพลิงพระธรรมแห่งพระผู้มพระภาคเจ้า” แต่
 มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย ทำพุทธบูชาในพระธรรมด้วยมโหฬารสักการ
 โดยนัยนั้นดวงไป ๖ วันแล้ว ครั้นถึงวันที่ครบ ๗ มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย
 ปรีกษากันว่า “เราจะเชิญพระธรรมแห่งพระผู้มพระภาคไปโดย
 ทักษณิกะแห่งพระนคร ถวายพระเพลิง ณ ภายนอกพระนครเกิด.

พระสร้พระพร้อมด้วยสักการบูชา ตามที่สมมติว่าเป็นอย่างสูง ณ พระ
นครนั้น ในภานันเดรัจแล้ว มัตถกษัตริย์ทั้งหลายประสงค์จะทราบ
การปฏิบัติ ในพระสร้พระให้ต้องตามพระพุทธานุญาต ซึ่งให้ปฏิบัติลงในพระสร้พระ
พระอนันท์ ท่านก็แสดงพุทธานุญาตซึ่งให้ปฏิบัติลงในพระสร้พระ
เจ้าจักรพรรดิราช ตามนัยดังที่ได้สดับมา ณ ที่นี้เพราะพระพักตรนั้น
ถวายให้มัตถกษัตริย์ทราบทุกประการ มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย ก็ทรง
ประพฤติกตามพุทธานุญาตนั้น หอพระสร้พระด้วยผ้าใหม่แล้วขับด้วยด้าย
แล้วห่อด้วยผ้าใหม่แล้วขับด้วยด้าย โดยนัยตามกำหนดว่าถึง ๕๐๐
ชั้น เดรัจแล้วเชิญตงประดิษฐาน ณ รางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปัดด้วย
รวงอันเป็นฝา ทำจิตกาธารเชิงตะกอนด้วยสร้พระไม้หอม แล้วเชิญ
ขึ้นประดิษฐาน ณ เชิงตะกอนไม้หอมนั้น เสร็จจะถวายพระเพลิง.

ครั้นนั้น มัตถปาโมกข์ ๔ องค์ สรงน้ำดำเกล้าให้พระกาย
บริสุทธิทรงผ้าใหม่ นำเพลิงปกติเข้าไปยังเชิงตะกอนใน ๔ ทิศ ก็
ไม่สามารถจะจุดให้เพลิงติด ณ เชิงตะกอนได้ มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย
เน็ดยวพระหฤทัยสงสัยว่า จะเป็นอิทธานุภาพเทพดา จึงครัดถาม
พระอนุรุธเถรเจ้า ท่านแสดงว่า “เทพดาทั้งหลาย ประสงค์จะให้
รอกพอพระมหากัสสปเถระถวายบังคมพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย
เคঁयरเกล้าก่อน จึงจะถวายพระเพลิงได้” มัตถกษัตริย์ทั้งหลายทรง
ประพฤติกตามเทวาธิบาย.

ก็แต่ด้นั้น พระมหากัสสปเถรเจ้า ยังมาหาถึงมกุฏพันธน-

เจดีย์ไม่ ยังกำเนินทางไกลมาแต่ป่าอานครโน้น พร้อมด้วยภิกษุ
บริวารประมาณ ๕๐๐ องค์ แวะลงจากหนทางเข้านั่งพัก ณ ริม
พฤษาคำบด ๑ ได้เห็นอาชัฎกผู้ใดผู้หนึ่ง ถือเอาดอกมณฑารพเดิน
มาแต่ไกล หวังจะไปเมืองป่าวา พระเถรเจ้าถามถึงพระผู้มพระภาคว่า
“ท่านยังทราบพระศาสดาแห่งเราทั้งหลายบ้างແหรือ?” อาชัฎก
บอกว่า “เราทราบอยู่ พระสมณโคตมปรินิพพานได้ ๗ วัน ณ วันนั้นแล้ว
ดอกมณฑารพที่เราเก็บมาแต่ที่ปรินิพพานแห่งพระสมณโคตมนี้.”

ลำดับนั้น พระภิกษุทั้งหลายใด ที่มีราคะยังมีปราศจากต้นตอ
บางจำพวกก็ยกหัตถ์ ๒ ขนปรีเทจนาการ เกตุออกตั้งไปมารำพัน
ถึงพระผู้มพระภาค ส่วนท่านที่มีราคะอันปราศแล้ว ก็มีสติสัมปชัญญะ
อดกถันโดยธรรมตั้งเวธ.

สมัยครั้งนั้น มีอุทกมบรรพชิตผู้บวชเมื่อปัจฉิมวัย นามช่อ
สุภัททะ ได้ตามพระเถรเจ้ามา นั่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย จึงร้องห้าม
ภิกษุทั้งหลายว่า “หยุดท่านเถิด ท่านทั้งหลายอย่าเสว้าไศกร้าไร
ถึงพระสมณะนั้นเลย เราทั้งหลายได้พ้นเดี๋ยวนี้แล้วด้วยดีจากพระสมณะ
นั้น ด้วยท่านตั้งสอนว่า ‘ตั้งไม่ควร ตั้งนี้ไม่ควร’ เราเกรงก็ต้องทำ
ตาม เป็นความลำบากนัก กับตั้งเราจะทำสิ่งใด หรือมิพอใจทั้งสิ่งใด
ก็ได้ตามความปรารถนา จะต้องเกรงแก่บัญญัติของผู้ใดเล่า?” นี้แต่
แค่สมเด็จพระธรรมดำมีศรัทธาขันขนิพพานไม่ทันช้า เพียง ๗ วัน
เท่านั้น ยังมีอดชบาปชานอาจหาญมาดวงครหาต่อพระธรรมวินัยได้

ไม่เกรงขาม. ฝ่ายพระมหากษัตริย์ปกครองเจ้า ได้ตั้งคัมภีร์จรรยาเป็น
 อักษรณชนทวนคคหกรรมเดา ก็เห็นว้ายมกจวรก่อน จึงมีเถรวาท
 ห้ามภิกษุสงฆ์แต่โดยทางธรรม แล้วพาพระภิกษุสงฆ์ตั้งญจรหวังจะไป
 ถวายบังคมพระบาทยุคตแห่งสมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า พอ
 มาถึงมณฑลสถานมกุฏพันธนเจดีย์แล้ว ดำเนินเข้าไปใกล้จิกกาซาร
 ทำผ้าอุคตราตังคบังสุกุดจวรเฉียงมาข้างหนึ่ง ยกอัญชดกระพุ่มหกด
 ประณมหมัตถการ ทำประทักษิณเวียนขวาข้างจิกกาซาร ๓ รอบแล้ว
 เบ็ดเพียงเบ็ดต่าง ถวายบังคมพระบาทยุคตแห่งพระผู้มพระภาคด้วย
 เคียรเกล้าแห่งตน แม้พระภิกษุ ๕๐๐ องคนน ก็ทำอุคตราตังคเฉียง
 มาข้างหนึ่ง ประณมกรทำประทักษิณจิกกาซาร ๓ รอบแล้ว ถวาย
 บังคมพระบาทแห่งพระผู้มพระภาค ด้วยเคียรเกล้าแห่งตน ๆ.

พอพระมหากษัตริย์ปกครองเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ ได้ถวายบังคม
 แล้ว จิกกาซารแห่งพระผู้มพระภาคเจ้า ก็รุ่งเรืองสว่างไสวโพลงขึ้นโดย
 ตำพังคน แดงดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏ พระอรรรถกถาจารย์เจ้าแต่ดง
 ว่า “เพด็จทิพยเกิดขึ้นด้วยเทวฤทธาภาพ” เมื่อพระศัรรระแห่งพระผู้
 ทรงพระภาคอันเพด็จใหม่อยู่นั้น ส่วนใดคือพระฉวีหนึ่งผิวภายนอกและ
 พระจิมมะหนังกภายใน และพระนหารูเอ็นเต้นน้อยใหญ่ทั้งปวง และ
 พระสติกาไชซ้อกัถี หมดไปด้วยดำดั่งเพด็จ จะมีเถ่าหรือเขม่าปรากฏ
 หามิได้ ประหนึ่งต้ปีนและน้ามันอันเพด็จผดายุ ไม่มีเถ่าเขม่าปรากฏ
 ฉะนั้น แต่ส่วนเป็นพระศัรรระ คือพระอัญฐิและพระเกล้า พระโถมา

พระนขา พระทันตา ทั้งสองเหตออยงัน เพ็งมิได้เฝ้าผดญาญกับ
 ฌาค์หนงเหตอเบ้นปกคิอญู เบนเครื่องหือพระดำรวิกรชาตุ นอคนน
 เพ็งเฝ้าให้พินาศงัน.

ครนเมื่อพระดำรระแห่งพระผู้มพระภาคเสร์จณาปนกิจแด้ว ทอ
 หนักให้ตอหตงจกนภากาศตงมาคบัจิตกาขาร ซโถทกวารพุชนจาก
 พระยารังดำตพฤษนัน คบัจิตกาขารแห่งพระผู้มพระภาค แม่มัตต-
 กษัตริย์เจ้ากรุงกุสินารา ถิ่นำมาซึ่งตรรพคณขวารับจิตกาขารแห่ง
 พระผู้มพระภาคนนเสร์จแด้ว จึงเชิญพระดำรวิกรชาตุไปประดิษฐาน
 ในถันฐาคารคำตถ ณ ภายในกุสินารานคร กระทำตคตัมญชรเวธน
 ระเบียบหอก รอบถันฐาคารถถาน ทหารถือธนุศร์พิทกษเบ้น
 กำแพง ณ ภายใน หวังพระหฤทัยจะเกยจกนมิให้กษัตริย์ดำมั้นนคราช
 ค่างพระนคร ยกพยุหแด้นยากรมาซึ่งพระดำรวิกรชาตุได้ ทรงทำ
 ตักการบูชาด้วยพ้อนรำคิวยสังคัตประโคมขัม และบุปผามาถัยสุคนษ-
 ชาติเบ้นพ้อเนกประการวิจิตร เด้นดำชุกัพนนักษัตตฤกษเอิกเกริกก้อง
 โกลาหล ถันกาด ๗ วันเบ้นกำหนด.

แจกพระดำรวิกรชาตุ

ครั้งน ถ่มเด้จพระเจ้าอชาคคัตรราช ผู้ผ่านถ่มมัตเอกราช
 ในราชคฤห์มหานคร และกษัตริย์ถัจจถซึ่งดำรงอิถตธรภาพ ณ ไพค้ำถ
 นคร และกษัตริย์ดำกยะพระประยุมญาคิกรุงกิมถพิศุราชธานี และ

กูดกษัตริย์ผู้ชอบคดีในอดีตกับปนคร และโกลียกษัตริย์ในรามคาม
 และมหาพราหมณ์เจ้าเมืองเวฐฐัฏที่ปนคร และมัตตกษัตริย์ผู้ครอง
 พระนครปาวา กษัตริย์ทั้ง ๖ พระนคร กับมหาพราหมณ์ ๓ เป็น ๗
 ค่ายสน ได้ทราบกิตติศัพท์ว่า สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเสด็จดับ
 ชันขปรีนิพพาน ณ ตำบลโนทยานกรุงกุดินารราชธานี กษัตริย์ทั้ง ๖
 พระนคร ก็ตั้งทูลเชิญราชดำเนินมายังมัตตกษัตริย์ ณ พระนครกุดินารา
 ในราชดำเนินว่า “สมเด็จพระโกลียกษัตริย์ผู้ทรงพระภาค พระองค์
 ก็เป็นกษัตริย์สัมมคิวงค์ เราทั้งหลายก็เป็นชาติยราชอันอุดม เรา
 ทั้งหลาย สมควรอยู่ที่จะได้ต้อนรับพระสารีริกธาตุแห่งพระผู้ทรงพระภาค
 เจ้า เราทั้งหลายจักได้ประดิษฐานพระศคูปกระทำมหกรรมการบูชาให้
 มโหฬารไพศาล.” ฝ่ายมหาพราหมณ์เจ้าเมืองเวฐฐัฏที่ปนคร ก็ตั้ง
 พราหมณ์ทูลเชิญพราหมณ์ดำเนินมาเฝ้ามัตตกษัตริย์ ในพราหมณ์-
 ดำเนินว่า “สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคก็เป็นกษัตริย์วิสุทธิวงศ์ ข้าพระ
 องค์ก็เป็นพราหมณ์ชาติสูงเป็นมหาศาล ควรจะได้รับพระราชทาน
 ส่วนพระสารีริกธาตุแห่งพระโคตมศาากโยรสบ้าง จักได้ประดิษฐาน
 พระศคูป และกระทำมหกรรมการบูชาตามกำลังทรัพย์และศรัทธา
 ปสาทะเต็มใจ” ส่วนราชทูตพราหมณ์ทูตมาแต่ ๗ พระนคร ก็
 พาถิ่นเข้ามาสู่ที่เฝ้ามัตตกษัตริย์ แ่ตั้งดำเนินตามคำไว้ดีและบัญชา
 ถวายทุกประการแล้ว ก็ตั้งอยู่เฝ้าหน้าเป็นคณานิกบริบทับคั้งพร้อมด้วย
 พยุหพด.

ลำดับนั้น มัตถกษัตริย์ทรงทอดาย จึงดำรัสแก่หมูกุณฑานทตง ๗
 พระนครว่า “ ตมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เสด็จจับขันขปรีนพพาน
 ในคามเขตคัสถานอาณาปัดคแห่งเรา เราทรงทอดายจักไม่ยอมให้
 ชึ่งส่วนพระผู้ทรงพระภาคเจ้าแห่งพระผู้มพระภาคเจ้า.” ปางเมื่อทคานทต-
 นกรมาทตขอส่วนพระผู้ทรงพระภาคเจ้าอยู่นั้น มัตถกษัตริย์ทรงทอดาย
 ผู้ครองพระนครกฤษินารา ก็ตรัสชดขงไม่โอนอ่อนว่า “ ตมเด็จพระ
 ผู้ทรงพระภาคเจ้า เสด็จจับขันขปรีนพพานในคามเขตคแห่งเรา เรา
 ทรงทอดายจักไม่แบ่งส่วนพระผู้ทรงพระภาคเจ้าให้” ดังนี้ เป็นธุระนาทโจหาร
 คงอยู่อย่างเดวดยะนั้น.

ในทันให้ปราชญ์ผู้มปรีชา พังต้นนิชฐานโดยดาร์รูปยุคคินัย
 ณะนี้ พระนครกฤษินารานัน ก็เป็นแคอาณาเขตคน้อย มัตถกษัตริย์
 ทรงทำนุบำรุงโดยตั้งชคณานุสาสน์ตามดำมคัศกรรม ไม่เป็นราชธานี
 พิศาศที่เสด็จอยู่ของบรมกษัตริย์มูรธาภิษิตเอกราช ดังพระนครราช-
 คฤห์แตะพระนครดำวัดคเป็นคัน ถึงแม่พระเถระอนานทพุทชอุบัฐฐาก
 ก็ได้กราบทูลทคทาน เชิญเสด็จพระผู้ทรงพระภาค ให้เสด็จไป
 ปรีนพพาน ณ พระนครใหญ่ ๆ คือ เมืองจัมปาแตะเมืองราชคฤห์
 เมืองดำวัดค เมืองดำเกต เมืองโกถัมพี เมืองพาราณสี ชึ่ง
 เป็นรัชชจังหวคอาณาเขตค แห่งตมเด็จพระบรมกษัตริย์มูรธาภิษิต
 เอกราชนั้น ๆ กษัตริย์พราหมณคฤหบดี ชึ่งเป็นมหาศาคทเถอมได้
 แตะในพระศลาศคเจ้า มีอยู่มาก ณ มหานครเหต่านัน จักได้ทำการ

บุชาพระสร้พระแห่งพระศากเจ้าให้เป็นมโหฬารสักการใหญ่ ส้มเต๋จ
 พระผู้มพระภาคผู้ทรงพระอนาวรณญาณ ไม่เต๋จจพระพุทค้ำเนิน
 ย้ายสถานตามคำพระอนานท์ ก็เต๋จจดับขันขปรีนิพพาน ณสถานโน-
 ทยานเมืองกุสินารานั่นจึงได้ อาศัยเมืองกุสินาราเป็นสำนักนคร มัตถ-
 กษัตริย์ทรงครอบครองด้วยสังฆคณานุสาถ์นั้น^{๕๕} เมื่อทศานุก
 เข็ญราชสาถ์นพราหมณสาถ์นขอตั้งพระสร้วิริกาคุกรงนั้น^{๕๖} ควรที่
 มัตถกษัตริย์จะทรงประพฤดิโดยพระราษอุบาย ม่อนนั้นแบ่งส่วน
 พระสร้วิชาคุตั้งไป ๆ ถนอมพระอัยยาศัยของสาถ์นนคราษ วิชา
 พระราษไมตรีไ้โดยราชธรรม บึงกัณภยพิบัติอันครายให้เห็นห่าง
 อย่าให้มาแก่วรชต์มามณฑลสาถ์นครนนั้นได้ จึงจะชอบตามรัฐฐา-
 นุบาทโนบายราชธรรม ก็เต๋มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งครองพระนคร
 กุสินารานั่น ครัต์แก่ทศานุกนทง ๗ พระนคร คงพระวาจาอยู่ว่า
 “ ส้มเต๋จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เต๋จจดับขันขปรีนิพพานในคามเขตค้
 สถานอาณานิเวศ์แห่งเรา เราจักไม่แบ่งส่วนพระสร้วิริกาคุให้” ดังน^{๕๗}
 เป็นสร้รนาทโงหารณนั้น จะพึงเป็นด้วยไม่ทรงถันนัษฐานระดวกพระ
 หฤทัย ในที่จจะแบ่งสร้วิให้สร้จตั้งมตงได้บ้าง และความนั้นพระ
 หฤทัยเข็คือพระพุทชอิตชานูภาพบ้าง.

แท้จริง มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย ทรงเห็นว่า เมื่อทศานุกเข็ญ
 ราชสาถ์นพราหมณสาถ์นเอง ๆ มาขอตั้งพระสร้วิริกาคุหลาย
 พระนครนั้น เราจะแบ่งส่วนให้ไป ๆ โดยเร็วทุกหมู่เหล่าเต๋จ การ

ขอส่วนพระดำริรักษาคุณ ก็ยากที่จะหยิ่งริ้วจะเสด็จลงมาเด็ดงแด
 เทาน หรือจะมีทูตานุทูตมาแดนครไร่อกเถ้า. อนึ่งเราจะรับแบ่งส่วน
 พระดำริรักษาถวายส่งไป โดยราชดำเนินพราหมณดำเนินทุกทูตานุ
 ทูตเถ้า ก็ยากอยู่ที่จะมีอนันให้คงอชยาคัยความประสงค์ของเจ้า
 พระนครทวทุกองค์ได้ อันเป็นความไม่สะดวกพระฤทธิจะพึงเป็น
 เหตุภายในมีกำลังอยู่สถานหนึ่ง.

อนึ่ง มีตถกษัตริย์ ผู้ครองกัณฐินารานครทรงเห็นว่า ทูตานุ
 นิกที่รับราชานคและบัญชา เจริญราชดำเนินพราหมณดำเนินมา
 ขอส่วนพระดำริรักษาทุกปวงนี้ ครั้นไม่เสร็จจึงประสงค์จะหนีแฉว
 ก็จะไปร้องรังกาตมัยและช่องอันควรก่อน จะรีบร้อนกลับไปด้วย
 เรว หรือจะอีกหาเวรเหยมหาญเข้าทำสงคราม ก็จะไม่สามารถโดย
 ดำพันตน่ายเดี่ยวได้ทั้ง ๒ สถาน เมื่อเราวมพระดำริรักษาทุก
 ใจ ยังไม่ละเพาะแบ่งสรรให้เป็นส่วนส่งไปแก่เจ้าพระนครองค์ใด
 ปฏิบัติอนโตมตามพระพุทธานุมีคอยู่ฉะนั้น ก็ยพิบคอันตรายอันใด
 อันหนึ่ง ก็จะไม่พินมาแก่พระนคร อันองค์พระคฤคคอรหันค
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระอนาวรณญาณเห็นภาตมานส่วนอดีต
 อนาคตปัจจุบัน ทั้งพระมหากฤษณาในพระสันคานกไฟค้ำพิเศษเป็น
 ไปในหมู่สัตว์ไม่มีประมาณ ตบตันดวงอัญญัตถวิสัย พระองค์ทรง
 ประพฤคคด้วยไตรทวาร ถิ่นแต่ในกิจการที่ประกอบด้วยประโยชน์
 ทรงอนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลกเป็นอาจิณณจริยา ชรอยพระองค์จะ

ทรงเห็นอำนาจแห่งประโยชน์เกษมสุขสมบัติ ประจักษ์ชัดด้วยพระ
 ญาณแจ่มเป็นแม่นมั่น จึงตั้งทรงพระอุทิศอาหะเสด็จพระพุทธดำเนิน
 จากปาวานครโน้นมา ตั้งตั้งคัมภีร์ขปริณิพพานในคามเขตต์ของเรา
 ประทานพระตำรับวิชาคู่ใจแก่เรา อันจะทรงประกอบในอันไซ้ทำให้
 เราได้ความทุกข์ภัยอันตราย เพราะส่วนพระตำรับวิชาคู่ทั้งหลายนั้น
 ไม่มีเป็นมั่นคง เรามาปฏิบัติอนุโตมคามพระพุทธชานุมัตถิยุดนะ เป็น
 การดีกว่า สามารถจะป้องกันศัตรูให้สงบไม่กล้ากำเริบทำสงคราม
 ดั้มประหารได้ มัตถกษัตริย์ทั้งหลายนั้น ไม่ได้ตั้งนิษฐานในที่
 จะแบ่งปัน และมัตถิยุดนะในพระคถาคคเจ้า เป็นความอ่อนพระ
 ฤทธิย์มีกำลังอยู่ดะนะ จึงตรัสแก่ทูตานุทูตทั้ง ๗ พระนครคงพระวจา
 ว่า “ ส้มเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า ตั้งตั้งปริณิพพานในคามเขตต์
 แห่งเรา เราทั้งหลายจักไม่แบ่งส่วนพระตำรับวิชาคู่ให้” ดังนี้ เป็น
 สุนทรนาถซึ่งไม่โอนอ่อนหย่อนยอมที่จะแบ่งส่วนพระตำรับวิชาคู่ถวาย
 แก่เจ้าพระนครพระองค์ใดเลย. ฝ่ายทูตานุทูตนิกรหมู่ใหญ่ทั้ง ๗
 พระนครนั้น ก็มีท้อถอย จวนจะเกิดวิวาทเป็นสงครามดั้มประหาร
 ใหญ่.

ครั้งนั้น โทณพราหมณซึ่งเป็นผู้ใหญ่ มีบุญญาสามารถถาด
 ในที่จะผ่อนผัน ให้คงตามคติโลกคคัธรรม มีถ้อยคำเป็นสุภาษิต
 เป็นที่เชอฟังของประชุมชน สามารถจะแแต่คงเหตุห้ามวิวาทโกธาท
 ให้สงบโดยดั้มคคัธรรม ครั้นได้ฟังสุนทรนาถอีกหัวข้อแห่งมัตถกษัตริย์

ฉะนั้น จึงดำริการณ์เห็นว่า “ซึ่งมถตถกษัตริย์มาชคชวางไว้ ไม่ยอม
 แบ่งส่วนพระดำริวิกชาตุถวายเป็นเจ้าพระนคร ซึ่งตั้งทุกมาชอนันไม่
 ชอบ เพราะพระดำริมาชคชเจ้ามิใช่ญาติถ้าใดทิดเผ่าพันธุ์แห่งเรา
 ทงหลาย เราทงหลายได้นับถือพระองค์ ก็ด้วยเป็นผู้ตั้งข้อปฏิบัติ
 เป็นเหตุ ถึงดำรินคราชทงหลายที่มาขอส่วนพระดำริวิกชาตุครังนี้เจ้า
 ก็อาศัยข้อปฏิบัติ จึงนับถือพระองค์เหมือนเราฉะนั้น เมื่อมถต-
 ถกษัตริย์ไม่ยอมถวายส่วนพระดำริวิกชาตุครังนี้ คัดทางไมตรีให้ขาด
 ไม่ควรเลย อนึ่ง พระผู้ทรงพระภาคไม่ได้ทรงแต่งตั้งธรรมตั้งสอนไว้
 เพื่อให้เราพยายามตั้งตั้งกรรมกันเลย โอวาทานุศาสน์ของพระองค์
 เป็นไปโดยทางสันติอดทนและดำริคักรรม โถงจากอิหิงดำและ
 อาชาติ อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคยังดำรงพระชนม์อยู่ ชน
 ทงหลายเป็นอันมาก ก็ได้เห็นได้บูชาสักการะพระองค์ในที่ต่าง ๆ
 ครังนี้พระองค์ได้จัดบิณฑบาตถวายแด่ พระดำริวิกชาตุครังนี้
 จะได้เป็นที่ไหว้ทักการบูชาของพระองค์อยู่ต้นกาลนาน ดำริเจ้า
 ประโยชน์สุขแก่ชนทงหลายเป็นอันมาก และกาลครั้งนั้น ก็พร้อมด้วย
 หมู่กษัตริย์และพราหมณ์จตุรนามหาคำตตั้งมาชคชชาติอื่นประเสริฐ เมื่อ
 เราจัดสรรแบ่งส่วนพระดำริวิกชาตุให้เป็นส่วนเท่ากัน ทั้งเจ้าพระนคร
 และต่างพระนครไปในบัดนี้เสร็จแล้ว แม้จะมีทศานุกุมมาอีกใน
 ภายหลัง ก็จะได้ชื่อว่า “ส่วนพระดำริวิกชาตุที่จะแบ่งกัน ไม่มี
 แล้ว ได้พร้อมเพรียงกันแบ่งสรรเสร็จเสร็จแล้ว” ก็จะไม่เสียทาง

พระราชไมตรีและมีภัยอันตรายแก่เรา เพราะเหตุนี้ ดังความใหญ่จะ
 เกิดขึ้นตรงนั้น เพราะเหตุส่วนพระดำริรักษาคุณแห่งพระมหามุนีอุดมสุดศุ-
 เจ้า ซึ่งจะได้เชิญไปประดิษฐานพระสถูปมัญญูไว้เป็นที่ไหว้สักการ-
 บูชาเท่านั้น และซึ่งจะประดิษฐานพระสถูปมัญญูพระดำริรักษาคุณไว้
 ก็เพื่อเป็นที่นมัสการกราบไหว้ ให้เกิดความเต็มใจระจิกพุทธคุณ
 เป็นขารมณ ทำตามพุทธโอวาทเป็นศาสนปฏิบัติ ประกอบบาปวิรัต
 เว้นจากบาปกรรมการอกุศลทุกจริต นำเพ็ญบุญกิริยาสร้างกุศลให้
 พิเศษไพศาล เมื่อประสงค์คุณานิสงค์ผลสุดประโยชน์ ดังนี้ และ
 จะก่อให้เกิดอกุศลวิบัติด้วยอำนาจมาฆะสังคายนา เพราะเหตุปุณฺณีย-
 วัตถุนี้ไม่ควรเลย เราจะแต่งตั้งพระคุณคือขันติอาทและความร่วมมือ
 เพ็ญแห่งมหิสต์ธรรมาให้หมู่ใหญ่น้อยเห็น โดยเหตุอันมั่นคงพันที่
 ผู้ใดจะคัดค้าน แด้วแบ่งสรรส่วนพระดำริรักษาคุณให้ได้เท่ากันทั้ง ๘
 พระนครเกิด ก็จะได้เป็นคุณอันดีเด็กควรสรรเสริญโดยศักดิ์โลกกต-
 ธรรมทั้ง ๒ สถาน."

[สุนทรพจน์ของโทณพราหมณ์]

ท่านโทณมหาพราหมณ์คิดแล้วจึงได้กล่าวว่ "ขอคุณานิกรเจ้า
 ผู้เจริญ จงฟังวาจาอันจำเป็นจะต้องทำตามโดยส่วนเดียวของข้าพระองค์
 ครองนี้ สัมเด็จพระพุทธเจ้าผู้เบิกบานแล้วด้วยสรรพคุณเป็นสรณะที่
 พึ่งแห่งเราทั้งหลาย พระองค์เป็นขันติอาท กล่าวสรรเสริญขันติ
 ความอดกลั้นทนทานต่อพหุโทษและกำลังกิเลส อันจะมาปรารภ

ส่วนพระสรีระแห่งพระองค์เป็นคณเหตุแล้ว จะทำดื่มประหารคือ
 กันด้วยศีลตราวุธเป็นสงครามชนไม้ดีไม่งามเตย. ข้าแต่พระองค์
 ผู้กษัตริย์เจ้าผู้เจริญ บันดาเราทั้งปวงทั้งเจ้าพระนครเดิมและต่าง
 ราชธานี จึงปรักพร้อมสามัคคชมนั้นเกษมด้านคแบ่งพระสรีระรักษา
 ออกเป็น ๘ ส่วน ให้เสมือกันทุกพระนครเกิด ขอพระสรีระบุญ
 พระสรีระรักษาจงแพร่หลายทั่วทุกทิศ จักให้สำเร็จประโยชน์และสุข
 แก่กษัตริย์ผู้สูงนาคชาน ชนทั้งหลายผู้เต็มได้ แต่พระองค์ผู้มีพระ
 ญาณจักชุนน มียุมากพันที่จะคณา.” โทณพราหมณ์ก็ดำวแต่คง
 ชนคิวกาและสามัคคชรม ด้วยประการนั้น.

ฉะนั้น กษัตริย์และพราหมณ์ทั้ง ๘ พระนคร ได้จัด
 มชฺฐุภาษิต ก็ทรงพระอนุมิตเห็นชอบในสามัคคชรม พร้อมกัน
 มอบชฺฐุให้โทณพราหมณ์เป็นอธิบดีแบ่งส่วนพระบรมธาตุ. ฝ่าย
 โทณพราหมณ์รับราชบัญญัติแล้ว ก็เอาคุมพระนาคชานทองดวงพระ
 บรมธาตุได้ ๘ ส่วนเท่า ๆ กัน ถวายแก่กษัตริย์และมหาพราหมณ์ ๘
 พระนครเสร็จแล้ว จึงทูลขอคุมพระอันได้ดวงพระบรมธาตุควรแก่
 เจตยสถาน กษัตริย์และพราหมณ์ทั้งหลาย ก็อนุญาตพระราชทานให้.

ครองนั้น โมริยกษัตริย์เมืองมัลลวัน ได้ทราบว่า “พระผู้มี
 พระภาคได้จัดคัมภีร์นิพนพาน ณ กรุงกุกคินารา” จึงตั้งราชทูตมาถึง
 มัลลกษัตริย์ ขอส่วนพระบรมธาตุ. ฝ่ายมัลลกษัตริย์ครั้งแล้วราชทูต

๑. บาลีกล่าวแต่เพียงว่า สงขณิ กณานิ หนุเหล่า เท่านั้น. ว. ๖.

เมื่อมีผลจึงว่า “ส่วนพระสถูปรัตนบัลลังก์ เราได้แบ่งสรรเป็นส่วน
เดี่ยวเสร็จแล้ว ท่านทั้งหลายจงเชิญพระอังคารไปบัญชาในสถูปสถาน ทำ
สักการบูชาเถิด.”

ประเภทแห่งสัมมาสัมพุทธเจดีย์

ลำดับนั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ พระนครกับมหาพราหมณ์ ๓ เป็น ๗
คำบด เมื่อได้ส่วนพระบรมธาตุแล้ว ต่างองค์ต่างก็เชิญไปด้วย
มโหฬารสักการะ ยังอาณาเขตต้นครุสถาน สร้างพระสถูปบัญชาไว้
ทำมหกรรมการบูชาเอิกเกริกโถกาท. ฝ่ายมัตถกษัตริย์กรุงกุสินารา
ก็ทรงสร้างพระสถูปบัญชาพระบรมธาตุ ทำมหกรรมด้วยมโหฬาร
สักการะสำราญพระหฤทัย. รวมพระธาตุสถูปเป็น ๘ สถาน ด้วย
ประการฉะนี้.

ฝ่ายโทณพราหมณ์ก็เชิญคุณพระนโมไปก่อพระสถูปบัญชาไว้ มี
นามว่าคัมภัสสถูปเสร็จแล้ว ทำมหกรรมการฉลองด้วยสักการพิเศษ
ไพศาล. ฝ่ายกษัตริย์เมืองบิณฑวิน ก็เชิญพระอังคารไปสู่พระนคร
สร้างพระสถูปบัญชาไว้ ปรากฏนามว่าพระอังคารสถูปเสร็จแล้ว ทำ
มหกรรมการสัสมโภชด้วยอเนกสักการะ. เมื่อต้นปฐมกาลมีพระสถูป
เจดีย์สถานเป็น ๓๐ คำบดด้วยกัน ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง เมื่อปริณิพพานสมณัน พระอานนทเถรเจ้าได้ทูลว่า

๑. แฉ่งคำข้างต้นที่ว่าไม่มีพระอังคาร ว. ว.

“ในกาลก่อน ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาอยู่ในทิศต่าง ๆ ชั้นใดรมาศตามวินัยนิยามแล้ว ย่อมมาเฝ้าพระศากยโคตมเจ้าโดยอาจินณจิตต์ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้เพื่อจะเห็นและเข้าไปใกล้ภิกษุทั้งหลายอันให้เจริญจิตต์ ก็ด้วยต้องไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายก็ไม่ได้เห็น จักไม่ได้เข้าไปใกล้สักจกกับภิกษุทั้งหลายที่ให้เจริญจิตต์ เหมือนเมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนมชีพแล้ว.”

[สังเวชนียสถาน ๔]

เมื่อพระอานนทกราบทูลฉะฉานแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแต่งตั้งสังเวชนียสถาน ๔ คำบถว่า “เป็นที่ควรจะดูจะเห็น ควรจะให้เกิดสังเวชแห่งกุตบุครผู้มีศรัทธา คือ สถานที่พระศากยโคตมเจ้าประสูติแล้วคำบถ ๑ สถานที่พระศากยโคตมเจ้าตรัสรู้พระอนุตรธรรมมาตัมโพธิญาณคำบถ ๑ สถานที่พระศากยโคตมเจ้าให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปคำบถ ๑ สถานที่พระศากยโคตมเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วคำบถ ๑ สถานที่บถ ๔ คำบถนั้น เป็นที่ควรจะเห็นจะดู และควรจะให้เกิดสังเวชของกุตบุครผู้มีศรัทธา แล้วทรงแต่งตั้งอำนาจแห่งประโยชน์ว่า “ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธา จักมายังสังเวชนียสถาน ๔ คำบถนั้นด้วยความเชื่อว่า ‘พระศากยโคตมเจ้าเกิดแล้ว ณ ที่นี้ ได้ตรัสรู้พระอนุตรธรรมมาตัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้ ได้ให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ เสด็จปรินิพพานแล้ว ณ ที่นี้’” ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งเที่ยวไปยังเจดีย์จาริกอยู่ จักเป็นผู้มีจิตต์เต็มใจทำภาด-

ปริยายตฺย ฐนเหตฺตณนํจกฺเขถํสํสํคฺคิโถกสํจจรรคํ” สัมเด็จพระผู้มี
พระภาคทรงแต่งตั้งถาน & ตำบลนั้น ว่าเป็นทศวรรเห็นควรให้เกิด
ตั้งवेशของกุตบุครผู้มีศรัทธา ด้วยประการฉะนี้.

โดยปริยายนี้ได้เจดีย์เป็น ๒ คือ ชาติเจดีย์ ๑ บริโภคเจดีย์ ๑.
พระสารีริกธาตุทั้ง ๘ ต่อกัน ซึ่งโทณพราหมณ์ได้แบ่งปันแล้ว เชิญ
ไปประดิษฐานพระศุภปัญญะไว้เป็นที่มัสการกราบไหว้ทำสักการบูชา
นั้น เป็นชาติเจดีย์ ฝ่ายคุมพัสตูป อังคารศุภ. และตั้งเวชนียสถาน
ทั้ง ๔ นั้น เป็นบริโภคเจดีย์ เมื่อจะอ้างปฐมนิยสถานตามพุทธานุมิต์และ
คุมพัสตูป อังคารศุภ. ซึ่งพุทธศาสนิกบริษัทได้ตั้งอย่างประดิษฐาน
แต่เบของคณนนั้น ก็ได้สัมมาสัมพุทธเจดีย์เป็น ๒ ด้วยประการฉะนี้.

ก็แต่ด้วยพุทธภาษิต ทรงแต่งตั้งเวชนียสถานทั้ง ๔ และ
อ้างคุมพัสตูป อังคารศุภ. โดยเป็นบริโภคเจดีย์นี้ ให้เกิดความ
ตั้งนินษฐานแก่วิญญูชนว่า “บาตรและจอร์และบริกขารพิเศษมีอมกรก
เป็นคัน ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงพุทธบริโภคและเสนาถณะเคียง
คังกุฎีวิหาร ที่พระพุทเจ้าได้ทรงพุทธบริโภคด้วยดำเรจอริยาบถมิ่ง
นอนเป็นคัน ก็เป็นบริโภคเจดีย์คัน.”

ใน ๒ เจดีย์ประเภทนี้ ยังมีได้กถาว่าพระพุทธรูปปฏิมาดังเคราะห์
ในประเภทใดเพราะมิได้มีมาในพุทธานุมิต์ เป็นแต่พุทธศาสนิกบริษัท
ซึ่งมีความเลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้น ได้ทำในจิตตคิคิดเห็น
อำนาจแห่งประโยชน์ว่า “เป็นเครื่องระตักถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

แห่งสาธุชนบางเหล่า โดยปริยายบ้างเป็นต้น ฉะนั้น จึงได้สร้าง
ประดิษฐานไว้เป็นปูชนียวัตถุ เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตต์ให้ระตถถึง
สร้างฉะเพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงนิยมนามว่า 'อุทเทสิกเจดีย์'
เมื่อจะแสวงหาซากตถสถานสาธุชนในคัมภีร์ ก็มักพรรณนาอยู่
บ้างบางสถาน มีวัตถุหินในคัมภีร์อรรถกถาว่า "พระปฐมเทวเถระ
อยู่กาดินทवादวิหาร กวาดานพระเจ้ายเป็นธาจิณณวัตถุ วันหนึ่ง
ได้เห็นรูปพระพุทธเจ้าซึ่งมารณฤมิต ได้พุทธารมณบัตถแล้ว เจริญ
วิบัติสนา บัตถุพระอรหัตคผล." พระพุทธรูปปฏิมาเป็นเครื่องระตถถึง
ถึงสมเด็จพระทศพลแห่งสาธุชนบางจำพวก ด้วยประการฉะนี้.

พุทธศาสนิกบัณฑิต ได้อาศัยอำนาจแห่งประโยชน์ โดยเป็น
เครื่องระตถถึงให้เกิดพุทธารมณบัตถฉะนเป็นต้นกระมัง จึงได้สร้าง
พระพุทธรูปปฏิมาด้วยมหัคฆณิชนอันถาวร คือเงินทองและแก้วมณ
เป็นต้นบ้าง ด้วยศิลาและโลหะและอิฐปูนและไม้แก่นเป็นต้นบ้าง
วิจิตรมากหลากหลายประการ ดังไว้เป็นปูชนียวัตถุเพื่อเป็นเครื่อง
เตือนจิตต์.

อนึ่ง วิญญชนบางจำพวกไม่สามารถจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมา
ได้ หรือไม่มีฉันทุจิฉัยาศัยในพระพุทธรูปปฏิมา ประสงค์แต่จะ
สร้างพระสถูป แสวงหาพระสารวิคชาคุไม่ได้ จึงบัญญัติโดยถานที่ได้
จารึกพุทธวจนะปริยัตติธรรม มีปฏิจจตมูบาทเป็นต้น เข้าไว้
ภายในต่างพระชาคุ ประดิษฐานเป็นพระสถูปตั้งไว้เป็นปูชนียวัตถุ

บ้าง เกิดเจดีย์สถานต่าง ๆ ขึ้นในพุทธศาสนิกมณฑล ฉะนั้น

เมื่อจะรวมเจดีย์ซึ่งแต่งตั้งไว้ในพระบาทและคัมภีร์บรรดกถาและ
ฎีกาเข้ากถาโดยสังเคราะห์อันเดียวกันแล้ว ก็ได้เจดีย์ประเภทเป็น ๔
อย่าง คือ ชาติเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ขรรณเจดีย์ อุทเทถิกเจดีย์
ด้วยประการฉะนี้

และปฐมยวตถุเจดีย์สถานนั้น ซึ่งพุทธศาสนิกบัณฑิตจะพึง
ประดิษฐานสร้างขึ้นมาใหม่ และเจดีย์สถานเก่าอันชำรุดไป จะ
ปฏิสังขรณ์ให้เป็นปกติและไฟโรจนรุ่งเรืองขึ้นก็ดี ก็เพียงเพื่อให้
จำเริญประโยชน์แก่เทพดาและมนุษย์ก็ได้เห็น ก็จะได้เกิดความตั้งใจ
และเต็มใจระตถ์ถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ แล้วตั้งสัมภุศถาน
ศัสดาภานาให้บริบูรณ์ในสถาน เพื่อสัพพะเศษอันไพศาลมนุษย์ผู้ศรัทธา
และโลกสัตว์รศ ฌ เบื้องหน้า และจนได้เพิ่มพูนบำเพ็ญบุญจริยา ส่วน
วิจิตรยวตถุศัสดาทงนิพพานเป็นประโยชน์เท่านั้น

ก็แต่ปฐมยวตถุเจดีย์สถาน ซึ่งเนื่องด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
นั้น เป็นไปโดยประการต่าง ๆ ยักเยื้องตามความประพฤติกของผู้
เต็มใจได้ในสถานนั้น ๆ โดยลำดับฉะนี้ แต่เดิมพระพุทธเจ้าก็ทรง
พระอนุญาตให้มีญะพระสารีริกธาตุ ทำศัสดูปประดิษฐาน ณ ที่ประชุม
แห่งถนนใหญ่ทั้ง ๔ เป็นสถานกลาง ซึ่งจะให้ชนเป็นอันมากได้เห็น
ได้บูชา พระศัสดูปนมพระสารีริกธาตุบุญได้ ณ ภายใน ประชุมชน
ผู้เห็นก็เชื่อให้จิตศรัทธาเต็มใจระตถ์ถึงพุทธคุณเป็นอารมณ์ กราบไหว้

และทำสักการบูชา พระศตูปเป็นเครื่องเตือนให้ประชุมชนผู้เห็นระดก
 กิ่งพุทธคุณฉะน. แมถงตั้งเวชนยถถานทง & ก็เป็นเครื่องเตือนจิตต์
 แห่งผู้เห็นเหมือนฉะน.

ครันกาลต้องไปนาน พระดำริรักษาทุกภัยาก ผู้สร้างพระศตูป
 ก็สร้างมาก มีพระศาคุบุญจุบ้าง ไม่มีพระศาคุบุญจุบ้าง จารึกแต่
 พระปริยัติธรรม ปฏิจจตมูปาบท อริยธัจจ์ โพธิปักชียธรรม และ
 อื่น ๆ ซึ่งเห็นว่าเป็นพระพุททภษิตแท้ ดงในแผ่นเงินแผ่นทองแผ่น
 ศีตาและใบदानเป็นคัน เข้าบุญจุไว้ภายในบ้าง พระศตูปที่มีได้บุญจุ
 พระศาคุจริง เป็นแต่ผู้ประสงคบุญกุศลโดยฉันทอาการบวริกปปีต่าง ๆ
 สร้างขึ้นไว้บ้าง ผู้เห็นถาคิดว่าพระศาคุจริงแต่ถกราบไหว้วทำสักการ-
 บูชาด้วยเดอมใส่ ก็จะทำให้เกิดบุญได้เพราะความเดอมใส่แห่งจิตต์
 ซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปน. เมื่อผู้เห็นรูแน้วว่า ภายในศตูปมิได้บุญจุ
 พระศาคุ หรือมีบุญจุไว้้อย แต่จะเป็นพระศาคุจริงหรือมิใช่พระศาคุ
 จริง แถดงใจฉะนแต่ถ ก็ไม่เดอมใส่. อนง ผู้ทนาตั้งของนนั้น ๆ
 ถรวคบ้าง ศีตาบ้าง มาแต่ถดงว่าพระศาคุ คังน ก็มีมากในถถาน
 บ้านเมืองนนั้น ๆ จนประชุมชนไม่ทราบวว่าพระศาคุแท้น้อย่างไร
 พระศตูปที่สร้าง ๆ ขึ้นไว้ ก็มชนมากหนาไป ผู้เห็นก็จถจิตต์ ไม่
 เดอมใส่.

พระดำริรักษาเป็นสังหาริมะ นำไปได้ฉะน ทันน ๆ ตามปรารถนา
 ตั้งเวชนยถถานเป็นอสังหาริมะ คังอยู่กับทนาไปจากทันนไม่ได้ บาค

จึงรวบรวมภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ทศบริโภคนั้นได้ ก็หมั่นขยันไม่แพ้หัดตาย ผู้
 เดอมีใจตั้งงยากายสร้างพระพุทธรูปปฏิมาขึ้นเป็นอุทิศเทิดเกียรติยศ เครื่อง
 เคื่อนจิดคให้เดอมีใจตั้งรักพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ กราบไหว้และทำ
 การสักการบูชา ประชุมชนซึ่งเห็นอย่างแต่ก่อสร้างพระพุทธรูปได้ ก็เพิ่ง
 แต่จะก่อสร้างตั้งสัมมุญกุศลสร้างขึ้นเด็กบ้างใหญ่บ้าง มีอาการและ
 ฐานันนัยย้ายไปตามผู้มีอนายช่างผู้ทำ แพ้หัดตายเกิดอนกถันไปเป็น
 อนกถัน ก็เป็นของจิดจิดค หาให้สำเร็จประโยชน์เป็นเครื่องเคื่อน
 จิดคผู้เห็นให้ระตักพระพุทธรูปเจ้าโดยเดอมีใจตั้งนิทไม่ นักปราชญ์ซึ่ง
 ดำเนินโดยญาณโคจรวิสัย จึงคิดสร้างพระพุทธรูปปฏิมาให้เท่าส่วน
 พระตักคบ้าง คิดตดถ้องตามตักคประมาณนั้นบ้าง ไห้งามดี ด้วย
 ประสงค์จะให้เป็นเครื่องเคื่อนจิดคผู้เห็นให้เกิดความเดอมีใจ กราบ
 ไหว้ทำสักการบูชาโดยอาการอันตั้งนิทนั้นบ้าง. ตัมมาตัมพุทธรูปเจดีย
 เป็นไปโดยอาการต่าง ๆ ตามกาตและถถานถิ่นที่อาณิสถตั้งบวธิ์ปของ
 ผู้เดอมีใจนั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้. วิสัยชนาในเรื่องธาตุเจดียวงศ์กา
 แต่เพียงน.

ความเป็นมาแห่งพระธรรมวินัย

บัดนี้ จะวิสัยชนาในเรื่องธรรมวงศ์ ดำเนินความว่า ครั้งนั้น
 เมื่อตัมเต็จพระผู้มีพระภาคเสด็จบริพนพานไม้ช้า มีนียมตามโบราณา-
 จริยเจ้ากำหนดใจว่า วันโทณพราหมณ์แจกพระดำรัสวิธาคู มีภิกษุ

ต้นนิบาตใหญ่ พระมหากัสสปะซึ่งเบนเถระในสังขี หวังจะให้เกิด
สังเวช แล้วอุคต่าหะสังคายนาพระธรรมวินัย จึงนำความคิดเคียน
พระธรรมวินัย อันตฤกัททอุทตมบรรพชิตเจรจาแกภิกษุทั้งหลาย นับแต่
พุทธปรินิพพานเพียง ๗ วันนั้น มาเถา แล้วซักชวนว่า “กระนั้น
เราทั้งหลาย จึงสังคายนาธรรมแตรวินัยเกิด มิฉะนั้น วาตะที่มีใช้
ธรรมมีใช้วินัยจกรุ่งเรือง พระธรรมวินัยจักตมเถื่อน บาปชนจักตม
ต่างพระธรรมวินัย บุคคลผู้กล่าววาตะมีใช้ธรรมมีใช้วินัยจะมีกำลัง
กล้า บุคคลผู้กล่าวธรรมแตรวินัยจะเล็ดมถอยน้อยกำลังฉะนี้.”

ก็แต่เมื่อวันปรินิพพาน พระองค์ตรัสเรียกพระอานนท์ให้เป็นที่
ผู้รับเทศนา ประทานพุทธโอวาทแกภิกษุบริษัท เพื่อจะให้มีความ
เคารพต่อธรรมแตรวินัยคงไว้ในที่แห่งพระศาสดาว่า “เมื่อเราผู้พระ
ศตาคตปรินิพพานล่วงไปแล้ว ธรรมแตรวินัยเป็นศาสดาแห่งท่าน
ทั้งหลาย.”

อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ทรง
หนึ่ง พระองค์เสด็จจาริก ณ มัตถชนบทถึงเมืองปาวา มัตถกษัตริย์
เมืองปาวาเชิญเสด็จไปประทับณอุพทกถัดันฐาคารสถาน ซึ่งสร้างชน
ใหม่ พระองค์เสด็จไปพร้อมด้วยพระภิกษุสังขี ทรงแต่งตั้งธรรมิกถา
แก่มัตถกษัตริย์เมืองปาวา ถวงราตรีเป็นอันมาก แล้วตั้งมัตถกษัตริย์
ให้กลับไป พระองค์ทอดพระเนตรเห็นภิกษุปราศจากถันมัทชะควร
ตั้งับธรรมิกถา ตรัสเรียกพระดำริบุตรให้สอนภิกษุบริษัท พระองค์

เจ้าเว็จหังไธยา. พระดำรับุครนำเรื่องนิกคินฐนาฏบุครทำกาละแล้ว
 ล่าวกแตกทำตายวิเวทแก่กันและกัน มาเจ้าแกกฤษทงหลายแล้ว
 แต่งธรรมวินัยให้ภิกษุบริษัททราบ โดยเป็นธรรมอันดี ธรรมอัน
 พระผู้มีพระภาคแห่งเราทั้งหลายกล่าวดีแล้ว ให้รู้แจ้งประจักษ์ดีแล้ว
 เป็นนियานิกะนำผู้ประพฤติตามออกไปได้จริง เป็นไปเพื่อความระงับ
 อันพระดีมาดีพุทธเจ้า ประกาศให้รู้แจ้งประจักษ์ เหล่าพุทธสาวก
 ทั้งต้นด้วยกันพึงตั้งกายนา ก็อีกสาวเป็นแบบเดียวกันไม่พึงวิวาทกันใน
 สาวกชาตินียานิกธรรมน พุทธจรวรยณพงคองอยู่นาน ชื่อนั้น
 จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ความสุขแก่ชนมาก เพื่อจะอนุเคราะห์
 ดีทั่วโลก เพื่ออรรถหิตะและความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 พระดำรับุครเถรเจ้าเริ่มกล่าวดังนี้แล้ว แต่งธรรมที่พระผู้มีพระภาค
 ครดีเทศนานันโดยหมวด จำเดิมแต่ธรรมหนึ่ง ๆ จนถงธรรม ๓๐
 ประการ ว่าให้ภิกษุเป็นต้นเหล่าพุทธบริษัทพึงตั้งกายนา ไม่พึงวิวาท
 กันในพุทธภาษิตธรรมเหล่านั้น ๆ เพื่อประโยชน์คุณให้พุทธจรวรยค
 อยู่นาน เป็นสุขประโยชน์แก่ประชุมชนเทพตามมนุษย์ทั้งหลาย. ครั้น
 จบสังคคปริยาย สมเด็จพระผู้มีพระภาคประธานสาวุการธรรม์เจริญว่า
 “ดำรับุครได้ภาษิตสังคคปริยายแกกฤษทงหลาย ดีแล้ว ชอบแล้ว”
 ความที่พระพุทธสาวกมาตั้งกายนาถ่าเป็นแบบเดียวกัน ไม่วิวาทใน
 พุทธภาษิตธรรม เป็นคุณดังาม พระคำดำธรรม์เจริญทรงอนุมีติ มี
 นทคันะคิงในสังคคปริยายเป็นคณณะ

พุทธภาษิตซึ่งแต่ดงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าผู้พระศาสดาตั้งดวงแก้ว
ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแต่ดงทรงบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายนั้น
แต่ เป็นศาสดาแห่งสาวกทั้งหลาย ในกาลเมื่อพระศาสดาตั้งดวงแก้ว
๕๔๔ นกดี พระพุทธาณุมคือนโมทนาว่า ตั้งคัคคเป็นกัจจอบ ซึ่งจะนำให้
พรหมจรรย์คงอยู่ยาวนานนกดี ก็จักได้แจ้งชัดแก่พระเถระเจ้าทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น ท่านหวังจะให้พระธรรมวินัยตั้งถึกที่พระศาสดา และจะให้
ดำรงอยู่ได้นาน ด้วยการตั้งคายนา จึงได้ปรึกษาร่วมกัน ณ กรุงราช-
คฤห์ ยกขณยงตั้งคัคคัจจวระแรก กำหนดกาลแก่พระพุทธเจ้าปรีณิพพาน
ตั้งไปได้ ๓ เดือน พระโมราณาจารย์เจ้ากำหนดว่านานถึง ๗ เดือนจึง
เสร็จ จบปฐมตั้งคายนา.

แต่บัดนั้นมา พุทธสาวกภิกษุบริษัทเป็นคณ ผู้บริสุทธอิศธนาด้วย
ธรรมทายาทจำทรงนำมาโดยกำลังมุขปาฐะ ก็ให้ประโยชน์ความดี
ต่ำเรื่อกแก่ประชุมชนเป็นอันมาก ปราศจากข้าศึกภัยอันตรายประคิษ-
ฐานในมัธยมชนบทตลอดกาลชั่วปรีติยุคหนึ่ง.

ครั้นถึงสมัยนับแต่ปรีณิพพานมา ๓๐๐ ปี เหล่าภิกษุวัชชบุค
ชาวเมืองเวสาลี มีโถถโทษฝ่ายอามิสทายาทกตตำในต้นตาน มา
แต่ดงวัดฤ ๓๐ ประการ ละเมิดจากพระธรรมวินัยขึ้น ณ เมืองเวสาลี
มีผู้ฝ่ายสทธรรมิกและคฤหัสถ์เห็นว่าควรรชอบตามไปด้วย มากยากที่
จะคัคคควัน องค์พระอรหันต์ ๗๐๐ มีพระยสเถระภาณัทกบุคคเป็น

๑. เป็นแต่ผู้ชักนำ ไม่ใช่หัวหน้าในสงฆสันนิบาต พระสัพพทามีเป็นใหญ่โดยพรหม
พระเวระเป็นใหญ่โดยพหุสัจจะ ว. ว.

มูรปาฐะ คงอยู่เหมือนอย่างเดิมได้นาน ท่านกำหนดพุทธศาสนายุ-
 กาดว่า ๔๕๐ ปี พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายเห็นความเสื่อมถอยบัญญัติ
 ของกุตบุตร ซึ่งจะทรงโดยดำฟังปากอย่างเดิมนั้นไม่ได้ จึงได้ประชุม
 ในอาโถกเถณีสถาน อันสถิตในมถัสสมบท ณ ดังกาทว้ปแล้ว ให้เขียน
 พระปริยัติธรรมเป็นอักษร จารึกลงไว้ในใบลาน คล้ายกับการ
 ตั้งคายนาครั้งที่ ๔.

ภายหลังนักปราชญ์ได้แต่งคัมภีร์อรรถกถาฎีกากับทั้งศัพท์คำศัพท์
 เป็นอุปการแก่ผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเจริญขึ้น ๆ ตามลำดับ จน
 ประชุมชนในนานาสถาน ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาได้นำมาประดิษฐาน
 ไว้ เป็นเจดีย์ที่เคารพเจ้าเรียนศึกษา และสร้างขึ้นให้แพร่หลาย ณ
 พุทธศาสนิกมณฑล ด้วยประการฉะนี้.

๑. ตั้งคายนาครั้งที่ ๔-๕ นี้ ควรรับรองเพียงเป็นสังคายนาเฉพาะประเทศ ไม่ควร
 จัดเป็นสังคายนาทั่วไป.